

Oorlogsnovellen

Ernest Claes

bron

Ernest Claes, *Oorlogsnovellen*. De Vlaamsche Boekenhalle, Leiden 1919

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/clae004oorl01_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven Ernest Claes

[Voorwoord]

Beste Vriend,

Ik heb uw Oorlogsnovellen gelezen. Dank u wel, hoor. Ze hebben me een genoegens verschaft zooals ik er sinds lang niet meer gekend heb. Ze hebben me ontroerd op velerlei manieren. Ze hebben me doen lachen en doen weenen, en aldoor heb ik bewonderd. Ik ben er trotsch op dat ik u indertijd heb 'ontdekt', ge weet wel, in den tijd van de 'Groene Linde' verdorder gedachtenis. Ik ben lang bang geweest dat die vervloekte oorlog - God vergeve hen die hem ontketenden! - u aan Vlaanderen sou hebben ontrukkt, zooals zoovele anderen. Altoos zal ik pastoor v. B. dankbaar zijn voor de blijdschap die hij me schonk toen hij me vertelde, dat ge te Namen gekwetst waart, maar leefdet en zoudt blijven leven. En vandaag, nu ik uw boekje heb mogen lezen, ben ik nòg blijer. Want nu zie ik dat niet alleen uw lichaam is behouden, ook uw ziel is gaaf gebleven. Ge hebt uw innerlijk evenwicht bewaard, uw humor, uw menschenliefde en het vermogen om uit te spreken wat u vervult. En dit vermogen is ongemeen, dat verzeker ik u. Leef lang en schrijf nog veel, tot verheugenis van duizenden. Geen, dien dat meer zal verblijden dan

Uw toegenegen

J. DE COCK.

Aan mijn moeder

‘Deze tijd is de tijd van het groote moederlijden.’

NU WEET ik, Moeder, dat gij iederen dag van deze Lente voor ons oude huis zult staan, en uitzien over de tuinhaag naar den weg langswaar ge mij hebt nagekeken. :-: Nu weet ik dat uw oogen, die zacht zijn als deze avond, in deemoed en gelatenheid staren met een verren blik, over wegen en landen, en menschen en tijd, en dat ze mij zien zooals ik hier sta, ontdaan van al wat gij niet zijt, het Eenige ongeschonden en heilig. En dat heel uw wezen in wondergroote Moederliefde op mij toekomt en mij omzweeft, nachten en dagen, nachten en dagen, heel dien eeuwiglangen tijd. :-: Nu weet ik dat uw witte handen gevouwen zijn over uw zwarte kleed, in vrome rust, hoe uw schoone grijze hoofd even gebogen is, als luisterend naar een wijd gerucht, naar een stap op den eenzamen weg die spreken zal tot uw hart, en hoe de geur van seringen en hagedoorn, van blauwe-regen en vlieren om u is en om het zwijgende huis. Nu staat er alles in het Meiegroen, en de blaren van aukuba en papenhout, van veil en hulst en aralea blinken van nieuw geluk. Stilte ligt om ons eenzame huis van te lande, en omwals het als een vergeten en verlaten heiligdom, waar

de bloemen bloeien en de vogelen zingen, en waar gij mij wachtende zijt.... :-: Nu weet ik, Moeder, dat ge mijn beeld draagt in het tabernakel van uw ziel, en dat de verleden dagen om u heen leven. :-: .... en staat nu en wacht, met uw rustige, goede Moederoogen, en uw grijze hoofd gebogen, luisterend of daar niet een stap klinkt op den eenzamen weg.

† † †

Nu de avond daalt als een wijding van zegenende handen over de landen en de beemden, en de planten en bloemen nijgen naar de rust van het oude huis, en de stilte komt als een avondgebed, - nu keert ge uw gelaat weg van het aangezicht der dingen, en uw blikken staren in de diepe diepte van uw eigen Moederhart. Nu treedt ge terug over den drempel, in de innige beslotenheid van het huis. Ik zie iedere beweging van uw handen, en weet waarheen gij uw stappen richt; en uw lijzige tred vult heel de kamer met den geest die nu leeft in alle dingen die er zijn. Ik zie hoe gij elk gebaar doet met den vrede van de oude dagen, en nu is uw bleeke wezen als het aangezicht van het oude huis. :-: In de rozige lichtkroon die de lamp over de tafel rondt zie ik uw gebogen hoofd, uw grijze haren en uw witte handen, rustend op de tafel als moe van verlatenheid. :-: Moeder, wat zijt ge oud geworden. Zijn die dagen zoo lang geweest dat uw

haren zijn vergrijsd en uw trekken zoo moe, zoo moe.... :-: De Meinacht staat
daarbuiten te jubelen in den vollen roes van zijn jeugdig geluk. :-:-:

† † †

Laat ik nu stil zijn, en blikken door de klaarheid van dezen avond naar uw beeld, o Moeder mijn, als naar het beeld van Heilige Maria toen ik klein was. :-: Laat ik nu stil zijn, en in mijn hoofd zal geen denken komen, en in mijn mond geen woorden; mijn innigste wezen zal nu liggen in mijn droomverloren oogen, vol eerbiedigheid, en wanneer mijn mond zal woorden spreken zal ik niet voelen beweging van mijn biddende lippen en zal ik niet hooren klank van woorden. :-: Nu is heel mijn wezen, nu is alles wat ik was en ben en zijn zal in die vrome oogen van me, die de klaarheid van dezen avond zoo helder maken dat ik zie uw gebogen hoofd en voel uw bijzijn. :-: Het wondere geheim van ons innigst wezen brengt u bij mij, en mij bij u, overhult en overmachtigt ons. :-: Moeder.... Zijt gij daar? En is dat de glans van uw oogen en is dat de streeling van uw handen? En zie ik u van aangezicht tot aangezicht? :-: En hoor ik den klank van uw stem? :-: Is het dag nu? :-: Is al het verledene vergeten en is nu weer alles goed? :-: En hoe komt het dat gij bij me gekomen zijt, Moeder, en dat ik met langzamen stap naast u ga en gij mij aanziet met

dien ouden blik? Zie, de bloemen buigen hun avondkelken naar ons toe, de duisternis is als een fulpen sluier, en een nachtegaal zingt het hooglied der liefde. Is er iets gebeurd in de lucht of op aarde? - want zóó zijt ge, zoo ben ik bij u, en zoo spreken wij tot elkaar zonder woorden. Zoo is de avond om ons eenzame huis te lande en zoo zijn er alle dingen. - Is het onze Liefde die het Wondere heeft doen gebeuren? Ay.... Moeder, dat het immer zoo bleve.... :-:-:

† † †

De zielen zijn geschapen uit nacht. De nacht is het wezen, het onsterfelijk leven van alle tijden. De lichte dag is voor het uiterlijk, de donkere nacht is voor het inwendige. De nacht is de ziel. Dan zijn de menschen beter en schooner. De nacht is het misterieuze aangezicht van de beelden die wij bevroeden en verlangen en niet weten. De dag is de droom, de nacht is de werkelijkheid. :-: Om mij heen spreken de stemmen van den nacht, - en het is den Dood dien zij spreken. Hij is iederen dag en elk oogenblik van iederen dag bij ons en om ons. Met zijn beeld zijn we vertrouwd als met een lang bekende, en de koude druk van zijn hand doet ons niet meer huiveren. Wij kennen zijn gang en kennen zijn woord waar hij stommelings gebaart en beveelt. Wij zijn de vereenzaamde droeve kinderen, de ‘Kinderen van den Dood.’ :-: De

stemmen van den nacht spreken van den droeven Dood. :-: Een voor een gaan ze, volgen ze zijn stem, een voor een, de een na den andere. Die hier voor ons stonden zijn er niet meer, wij zullen er niet meer zijn als de anderen komen. En ze liggen allemaal begraven langs de wegen en banen van dit vlakke land van Vlaanderen, waar ze gekomen zijn om hem te ontmoeten. Ze zijn zoo schoon dood; ik heb vele gezichten gezien, kalm en gelaten, of ze 't niet zoo erg vonden en wisten dat het zoo moest zijn. Ze liggen hier allemaal begraven en hun koude lippen zoenen de naakte aarde waarop ze stonden. - En nu spreken de stemmen van den nacht met hen, gaan en komen bij alle kruisen langs de wegen en de banen..... Wondere dingen. :-: Als de stemmen van den nacht zullen spreken tot mij, als ik daar liggen zal, Moeder, heilige Moeder mijn, kom dan iederen avond als dezen avond en buig uw aangezicht over mij neer. :-: Buig uw aangezicht over mij neer en vouw uw witte handen over uw borst, en zeg heel zachtjes: 'Mijn goede jongen', heel zachtjes, dat niemand anders het hooren kan, zooals gij dat lang geleden deedt. :-: Ik zal het hooren, Moeder, en ik zal uw oogen zien door den nacht zooals ik die nu zie. :-: En kus dan te elken avond het schamel kruis dat als een arme bedelaar aanduidt waar ik op u wacht. Het is van ruw en ongeschaafd hout, maar het is mijn eenig eerekruis. :-: Neem als heugenis een handvol zwarte aarde mee die

mij toedekt, en zeg: 'In den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes'.
:-: Moeder, och.... ik wou zoo stervensgeerne, zoo stervensgeerne dat ik bij u was.

:-:-:

† † †

Weet ik toch dat ge iederen avond van deze Lente voor ons oude huis zult staan en uitzien over de tuinhaag naar den weg langs waar ge mij hebt nagekeken.

Meimaand 1915.

Een held

I

OP DE SCHELFTEN en in de schuren van de hoeve lagen we ongeveer met vierhonderd, twee compagnies. 't Was er goed, stroo en hooi in overvloed, we hadden dien dag twee keeren soep en vleesch gekregen en den ganschen dag kunnen uitslapen van den langen tocht den vorigen nacht. :-: 't Was late avond nu, en 't was te wege een warme zomernacht te worden. Tegen den gevel van de schuur, al den noordkant uit, zaten er een twintigtal neergehurkt of lagen in 't gras van den boomgaard, en ze keken door den donker in de richting van Leuze en Hoei van waar ergens ver kanongedonder kwam. We wisten niets van wat er daar gebeurende was, maar twijfelen deed er geen een dat de Belgen 't zouden winnen. :-: Aan een paal, vlak voor de woning van den pachter, hing een enkele lantaren, met een zwart berookt glas en een rood flauw vlammetje. In de schemering die er rond trilde zag ik de hooge gestalten van majoor Goovaerts en kommandant Rousseau. die daar wachtten op een bevel om te vertrekken. Tegen den muur stonden een drietal gezadelde paarden, en de zwarte schaduwen van hun op- en neerslaande koppen dansten hoog op langs den gevel. :-: De bewoners van de hoeve waren

sedert eenige dagen weggevlucht, en over de groote boeredoening lag een trieste verlatenheid. :-: In de wagenhokken en schoppen stond het veldalaam te roesten; paarden, koeien, zwijns, 't was al weg, en de aanwezigheid van enkel soldaten die 't al vermoorsten in den hof en de aanbouwen, deed de verlatenheid nog meer uitkomen. :-: Te midden van de groote koer lag de mestput te broeien in den heeten avond, en daar hing in de lucht een zieke zoeterige geur van verrotting. :-: Ik zat tegen den gevelmuur, en Saelens lag languit op den grond. Zijn ellebogen steunden op den groes en zijn kin rustte in zijn open handen, - handen lijk klauwen. :-: 'Ik geef er niets om. Eigenlijk was dat eene goede uitkomst voor mij, ik wist toch niet meer van wat hout pijlen maken en daarom ben ik nu volontair'. :-: Van Saelens zijn vaderlandsliefde had ik nooit een hoogen dunk gehad. Maar 't was de vrolijkste van heel de compagnie, en waar Saelens was, kon men geen nare gedachten hebben aan huis en gezin. :-: 'Als 't er op aankomt,' was zijn woord tot degenen die twijfel opperden betreffende Saelens zijn strijdvaardigheid, 'als 't er op aankomt zullen we wel zien wie er schrik heeft, - ik, 'n volontair, of 'un fils par familie'¹⁾'. En met een veelzeggenden blik voegde hij er bij: 'Ik ben van

1) Un fils par familie, dit was de grondbepaling van de voorlaatste Belgische Legerwet. :-:-

Gent, weet ge'. :-: 'De stad van Jacob van Artevelde,' zei een schacht. :-: 'Is dat de tegenwoordige burgemeester?' vroeg Saelens. 'Met politiek houd ik me absoluut niet op'. En toen de rekrut uitlegde wie Jacob van Artevelde was, een Gentsche held uit de Middeleeuwen, keek Saelens den Vlaamschgezinden schacht met een medelijdenden blik aan en antwoordde: 't Is nu de moment niet om van menschen te spreken die al zoo lang dood zijn. En eigenlijk weet gij daar niet meer van dan ik. Wat ze in de boeken en de gazetten schrijven zijn allemaal leugens. En eigenlijk ben ik te Brussel geboren. Zeg, schacht, gij zijt een van die mannen lijk Fons Sevens, denk ik.' :-: Een hevige fusillade in de richting van Wartet deed opeens allen zwijgen. We hoorden het draven van een paard, en uit den donker kwam een ruiter op de hoeve toegereden. Hij overhandigde den majoor een omslag, en vijf minuten later marcheerden we in de diepste stilte, langs een hollen weg naar de eerste linie. :-: Toen we daar kwamen was alles rustig, hier en ginds de droge tak-tak van een geweer en in de verte de doffe ba-oem! ba-oem! van zware kanons. De helft van iedere compagnie werd in de loopgraaf gelegd, en de andere helft bleef als reserve achter een aarden wal, terzij van een bosch. :-: Daar was overvloed van stroo. Ik lei me neer met het hoofd op mijn ransel, mijn capote over me, en trok zooveel stroo op me als ik grijpen kon. :-: Ik lag eenige minuten

stil toen er iemand langs de lange rote slapenden of rustenden kwam. :-: ‘Claes, waar ligt ge?’ :-: ‘Hier’. :-: ‘t Was mijn Saelens. :-: ‘Ik kan niet zeggen hoe dom het er in de tranchée uitziet, zei Saelens, daar is absoluut niets te doen, en eigenlijk kunnen ze me even goed missen. Ik ben er stillekens uitgetrokken’. :-: ‘Zoo de kommandant het verneemt is 't mis, kerel!’ :-: ‘Bah! bah! bij 't minst dat er gebeurt ben ik terug daar.’ Hij scheen echter heel gerust te zijn over hetgeen er gebeuren kon, want hij trok zijn schoenen uit en plaatste ze achter zijn ransel. ‘Met die verdommesche schoenen aan kan 'k niet slapen, grommelde hij. Aan iemand die als volontair zijn pays dient hadden ze wel mogen een paar fatsoenlijke schoenen geven. Ze zijn me de helft te groot.’ :-: Medeen liet Saelens zich languit naast me neervallen Daar lag echter reeds een slaper, en toen 't zware lijf van Saelens op hem neerplofte vloog hij zoo verschrikt recht alsof hem de maan op den kop viel. Eer hij van zijn schrik bekomen was lag Saelens reeds op zijn plaats, en op den onschuldigen toon, alsof hij zoo pas wakker werd, vroeg hij: ‘Wel, schacht, wat staat ge daar zoo onnoozel te kijken?’ :-: ‘Ik meende, zei de andere die heelemaal de kluts kwijt was, ik meende dat... dat... de Pruisen daar waren.’ :-: ‘De nachtmerrie, jongen, de nachtmerrie, ofwel was uw vader lunatiek. Laat 'n mensch nu maar slapen, - en eigenlijk moesten ze

geen schachten in 't leger aannemen.' :-: Met die wijze overweging draaide Saelens zich in zijn mantel en sliep. De andere zocht verder een plaats. :-: Om me heen sliepen ze allen, diep onder 't stroo gekropen. Men hoorde enkel het zware ronken. Ver weg doffe kanonslagen en van tijd tot tijd een geweerknal achter ons. :-: Ik was bijna in slaap gedruild toen 't geweervuur opeens weer aanving; het nare bob-bob-bob-bob van de mitrailjeuzen mengde er zich thans ook in. We hoorden 't fluiten van kogels, en links van ons, aan den anderen kant van 't bosch vielen eenige shrapnells. Iedereen ontwaakte en stak zijn kop onder 't stroo uit om te luisteren en gereed te zijn voor ieder bevel. Alleen Saelens ronkte als een gelukzalige. Ik gaf hem een stomp in zijn ribben. :-: 'Hé, wat is er?' hij stak verschrokken den kop omhoog. :-: 'Maak dat ge op uw plaats in de tranchée zijt. Hoort ge niet?' :-: Met een 'Verdomd!', tegen de Duitschers denkelyk, kroop hij heelemaal recht en trok met een zucht en een pijnlijken 'Oef-me'! een van zijn schoenen aan. 'Die smerige schoenen! 't Is me precies of ik mijn poot in een ijzeren pot steek.' :-: Hij begon den schoen toe te rijgen. Roef! de veter vloog over. 'Die nestels van 't Goevernement zijn rot, grommelde Saelens. En eigenlijk liggen ze daar in de tranchées te schieten alleen maar om mij te ambeteeren... Waar is nu mijn andere schoen?' vroeg hij opeens, scharrelend

onder zijn ransel. ‘Waar hebt ge mijn schoen gelegd?’ vroeg hij aan dengene die naast hem lag en die natuurlijk van niets wist. Saelens begon zoo woest onder 't stroo te grabbelen, vloekend dat hij met één schoen niet vechten wou en den dief zijn bajonet tusschen de ribben zou wringen, dat de anderen kwaad werden en dreigden Saelens van kant te maken. :-: Maar 't werd kalmer in de loopgraaf, het geweervuur stierf uit. :-: ‘Ziet ge wel, zei Saelens, dat het niet noodig was me wakker te maken!’ En zonder zich verder te bekommeren om den verloren schoen, kroop hij terug onder 't stroo. Ik hoorde hem mompelen: ‘Da's niks, ik zal straks wel een anderen schoen vinden!’ :-:-:

† † †

Alles was nu stil. :-: Ik lag op mijn rug, en ik keek naar den schoonen, schoonen hemel boven me. Als gouden nagelkoppen blonken de sterren in 't fluweelig blauw firmament; zoo eendelijk mooi was 't gelijk ik het nog nooit gezien had; zoo rustig, zoo kalm, en de aarde was zoo nietig klein bij die ontzaglijke ruimten en verten van den hemel. De maan hing als een blinkende zilveren plaat naar 't Oosten toe, en dicht ernaast een groote gouden ster. Ik herinnerde mij een nacht uit vroegere jaren dat ik ook naar die schoone ster gekeken had. :-: Met kalme oogen zag ik de

sterren, en zocht al degene die ik kende, het Noorderkruis in den witneveligen Melkweg, Cassiopea, Orion, de Drie Koningen, De Hellewagen, al de oude vredige sterren die hoog aan den hemel woonden. Waarom waren de menschen niet als de sterren? :-: Een grijze schemerklaarte hing over de heuvelen en dalen van het land. Ik zag duidelijk tegen de lucht de donkere massa van het bosch en de stompe zwarte lijnen der huizen in 't dorp voor ons. :-: Eenige stappen van me weg zaten twee jongens tegen den aardenwal. Ze rookten hun pijp en keken zwijgend voor zich uit; twee groote stoere werklieden uit West-Vlaanderen, van tegen de zee, met bruine gezichten en zonverschroeiide haren. :-: ‘Zijt ge getrouwd?’ vroeg de eene aan den andere. :-: ‘Ja.... 'k heb drie kleine kinderen.’ :-: Hun stemmen waren zacht en kalm als de stilte van den zomernacht. :-: ‘Ik heb er vijf, en 't zesde komt een van de naaste weken.’ :-: Ze zwegen beiden. Die twee hadden geen woorden noodig om mekaar te verstaan. :-: ‘Een vader zou moeten thuis zijn als er een kind moet geboren worden.’ En hij keek zijdelings weg van zijn makker, daar, ergens in de diepte van de donkere helling. :-: 'k Heb hem later gezien, achter de loopgraaf, een been afgeslagen en een diepe wonde in de borst. Zijn laatste woord was: ‘Mijn vrouw en mijn kinderen!’, en dan lag hij dood, zoo schoon dood, met de kalmte van zijn eerlijk geweten op zijn wit gelaat.

Ik heb hem helpen begraven.... :-: O! die kalme, heilige zomernacht! O! die vredige, stille sterren! Waarom zijn de mensen niet als de sterren in dezen zomernacht? - Daar was een sprookje in mijn kinderjaren van de sterren die de zielen zijn van de mensen die nog moeten geboren worden. :-:-:

† † †

Daar ging over de streek een reuzenlange witgrijze lichtkolom van een zoeklicht der forten, een koude, harde straal. Het sloop al tastend langs den grond, ver, ver, in den wijden nacht, en ik zag heuvelen en huizen en boomen en korenvelden als in een wonderen bioscoop voorbij gaan. Het zocht hooger in de lucht waar het vervaagde in de maneklaarte, een stijve strakke lichtzuil, alsof 't geen licht was.... :-: Op een verren toren sloeg het uur. :-: Ik soesde weg in een lichten slaap.... En 't ruischte laatst in mijn hoofd '.... een vader zou moeten thuis zijn....' :-:

† † †

Dat was de morgen, de nieuwe zomerdag. :-: Een leeuwerik tiereliede daar ergens in 't veld zijn ochtendlied. :-: Een rauwe grijze klaarte in 't Oosten, een kille huivering die over de landen rilt, een gele, rozige tint die langzaam neerkomt op alle dingen, en

die groeit en groeit boven den einder tot een roode vlam, een algeweldige uitspatting van licht en vuur, die heel 't gelucht en de aarde in bloedige laai zal zetten.... De Zon! :-: Ik zat naast kommandant Rousseau op een neerliggenden boom, en we hadden het over 't Walenland. :-: Over 't veld kwamen opeens daar aangestapt met lange schreden: een sergeant en twee soldaten, Saelens en een andere, die maar één schoen aan had. :-: 'Mijn kommandant....' meende Saelens te beginnen, maar de sergeant deed hem zwijgen en verklaarde dat Leroy, die met één schoen, Saelens beschuldigde een van zijn schoenen gestolen te hebben. Saelens protesteerde verontwaardigd; zijn haar en heel zijn lijf hingen vol stroopijlen. :-: 'Juist het kontrarie, mijn kommandant, juist het kontrarie. Da's niet voor 't een of 't ander, maar de schoen dien deze schacht aan zijn linkerpoot heeft is mijn schoen, de weerga van dezen hier,' - hij stak zijn rechtervoet uit - 'en deze groote schoen hier aan mijn linkervoet is een dien ik gevonden heb.' :-: Saelens voelde zelf dat de kommandant hem de leugens uit de oogen las. Hij moest den gestolen schoen uittrekken en teruggeven. :-: Een poosje later kwam hij weer op zijn oude plaats op het stroo zitten, zoo rood van woede als ik hem nog nooit gezien had. :-: 'Als 'k dien verdommeschen schacht moet vastkrijgen....' dreigde hij. 'Ze hebben hier zoo veel respect voor 'nen ouden

volontair als voor een geit.’ :-: Met een enkele handgreep haalde hij den schoen dien hij in den nacht beweerde verloren te hebben onder 't stroo uit en trok hem aan zijn voet. :-: ‘Ge moogt me gelooven of niet, ging hij voort, maar na den oorlog smijt ik die schoenen naar den eersten den besten generaal zijn kop.’ :-: En Saelens zijn laatste bedenking was: ‘Zoo ik met deze schoenen naar Berlijn moet gaan, lijk ze hier allemaal vanzins zijn, dan zullen de Pruisen geen groot gedacht hebben van de Belzen!... Eigenlijk is 't een schande.’ :-:-:

II

Ik heb Saelens maar vier weken gekend. :-: Maar in die vier weken gebeurde er met hem zooveel, deed hij zich kennen als zoo'n echte uitgeslagen schelm, van alle markten thuis, als 'n kerel, die zich voor niets ter wereld geneerde, en toch.... een held was, dat zijn naam verdient geboekstaafd te worden voor 't nageslacht. :-: Het is de moeite waard te vertellen, hoe Saelens in onze compagnie aangeland kwam. Jammer, dat ik het niet kan verhalen, in dat sappige Brusselsch, waarin hij mij zijn avonturen vertelde. Ik geef er nu maar een flauw afbeeldsel van. :-: Een der eerste dagen van Augustus '14 zat Saelens op 'n avond in een Brusselsch cafeetje met een paar ken-

nissen van hetzelfde allooi, en daar 't alles oorlog was wat in de lucht hing, en vooral in herberglicht, vertelde hij dien keer meer dan ooit van zijn heldendaden in de Légion Etrangère. Hij had in Afrika tien jaar onder de Fransche vlag gediend, menig gevecht meegemaakt, menige koene daad bedreven, waarvan, naar zijn zeggen, het lange litteeken op zijn linkerwang het bewijs leverde, alsmede meer en andere verwondingen, die Saelens bij den minsten twijfel van 'n toehoorder zonder blikken of blozen aan 't licht bracht. :-: Dien Augustusavond dan was Saelens' vertellersgave meer dan overvloedig, waarbij een passend aantal pinten farno de vereischte levendigheid bijzette. Hij zong tusschenin de Marseillaise, Biribi - (een liedje van de Légion) - 't liedje van Napoleon den Grooten, en 'Wij zijn van Meulebeek - van Meulebeek'. Zijn twee vrienden hielden zich trouw in dezelfde stemming, werden even krijgslustig als Saelens, en zwoeren dat ze voor geen duizend Pruisen zouden wijken. En toen het 's morgens 8 uur sloeg, was de vaderlandsche geestdrift zoo hoog gestegen, dat Saelens en zijn twee vrienden zich als vrijwilligers aanboden op 't 'Bureau de Recrutement'. De twee vrienden werden dadelijk aangehouden en naar de gevangenis gebracht, omdat zij te bedronken waren, maar Saelens trad zeer kranig op, verklaarde op zoo plechtige wijze, 'dat het niet voor 't een of 't ander was', maar om zijn vaderland te verdedigen, dat ze hem aannamen. In die eerste

dagen, ziet ge! :-: Dan hebben ze Saelens naar 'n depôt gezonden, waar hij viel te midden van geestdriftig gloeiende vaderlanders, meest jonge vrijwilligers van goeden huize, en in dit midden heeft Saelens, de archidemokraat, alleman zoo vreeselijk den duivel aangedaan, dat ze hem zoo gauw mogelijk in zijn piottenpak staken, met 'feuille de route' en 'solde de route', en vooruit, naar Namen. De solde de route was reeds verteerd op weg van de kazerne naar 't station. 'Bij Stans', 't werkmansstamineetje voor 't station, was Saelens namelijk reeds een goede kennis. Hij kreeg er twee borrels van een beenhouwer, aan wien hij verklaarde, dat zijn vader denzelfden stiel had uitgeoefend. Stans, de bazin, gaf een borreltje, Saelens betaalde een ronde, dronk nog enkele apartjes, liet zijn veldflesch vullen met koffie en cognac, en daarmede was de solde de route terecht in de tooglade van dikke Stans. Toen hij adieu zei, schreide Stans een paar roerende tranen, drukte Saelens met geweer en ransel tegen hare moederlijke, meer dan respectabele borst, kuste hem op de beide wangen, zoodanig dat zijn schako afviel en door de openstaande deur op straat rolde, waar Saelens ze opraapte toen de adieu's waren afgeloopen. :-: Inden trein had hij op de heele vaart moeten rechtstaan. De menschen zaten in het coupé opeengepakt als de hemden, kousen en onderbroeken in Saelens zijn ransel, dien hij gedwongen was op zijn rug te houden bij gebrek aan

plaats. 't Was snikheet. Saelens stond recht te midden van 't derde klas coupé, tusschen twee anderen, die ook recht stonden, en keek links en rechts op een dameshoed, waarvan de eigenaessen op de banken een plaats gevonden hadden. Hij had zijn eeuwige tabakspruim in den mond en had op den ganschen tocht het wrange tabaksap moeten inslikken - geen mogelijkheid zelfs eens eventjes door 't raam te spuwen. Zijn gezicht was er paars van geworden, en van zijn reeds kaal wordenden schedel dreef het zweet alsof hij onder een dakgoot stond. Ook toen Saelens in Namen uit dien hellewagen sprong, was zijn eenig verlangen: drinken. :-: Geen rooden duit meer op zak. Zijn veldflesch was lang leeg. Maar Saelens had voor heeter vuren gestaan. Buiten 't station gekomen, keek hij op de mooie hotels, voor dewelke een allerdeftigst publiek aan kleine tafeltjes verfrisschende drankjes consommeerde. 't Waren bijna uitsluitend officieren met hun dames. Al gouden knopen en gouden strepen! Die officieren voelden met het oorlogsgevaar opeens hun belangrijkheid in hooge mate stijgen, en trachtten een krijgshaftige houding aan te nemen. Ze trokken op veelzeggende wijze aan hun snor, staken hun beenen lang uit om de splinternieuwe gele rijlaarzen met de blinkende sporen te doen opmerken, bestelden op brutale wijze hun drankjes en spraken over bloedige veldslagen, alsof zij 't reeds verscheiden malen hadden meegemaakt.

De dames blikten diensvolgens bewonderend en angstig naar hen op. Zij hadden zich voor die gelegenheid de eene al mooier dan de andere opgetooid, tot zelfs de colonels- en majoorsdames waren in die hachelijke dagen een paar jaar meer ver-jeugdigd dan gewoonlijk. Men was nog in 't begin, ziet ge, toen 't allemaal bruisend klater-patriotisme was, laaiende geestdrift, en de oorlog iets scheen als groote manoeuvres. Men had nog geen dooden gezien en 't leven was nog niet duurder geworden. :-: Een gewone piot zou schuw de plaats vermeden hebben Maar Saelens, zonder ook maar een oogenblik te aarzelen, trad te midden van dit blinkend mooie gezelschap, bleef aan een leeg tafeltje staan, sloeg de hielen tegen elkaar, salueerde naar links, naar rechts, en zette zich dan neer. Hij lei zijn ransel naast zich op den grond, plaatste zijn geweer tusschen zijn beenen, nam zijn schako af, en begon met zijn rooden werkmanszakdoek het zweet van zijn kalen schedel te vegen. :-: Alle dames en alle heeren hadden de oogen gericht op dien kalen schedel van Saelens, en daar kwam als een stilstand in de gesprekken. ‘Comme il est déjà vieux’, hoorde hij achter zijn rug mompelen. De garçon kwam langs hem door. ‘Garçon’, zei Saelens luid genoeg om 't door iedereen te laten hooren, ‘une chope, si-vos plaît, de dix centimes. J'ai pas beaucoup de galette, moi!’ :-: De garçon, meenende zich te moeten ergeren om dat zoo'n gemeene kerel te midden van dit piekfijne

gezelschap kwam plaats nemen, antwoordde knak: 'Il n'y a pas de consommations à dix centimes, m'sieu.' :-: De dames keken verontwaardigd neer op dien harteloozen, onvaderlandschen kellner, en een van haar fluisterde reeds: 'Cà'est un Boche.' De officieren keken naar den colonel om te weten hoe het feit te beoordeelen. De civielen keken neutraal. Saelens merkte dit allemaal, maar hij hield zich onnoozel. Op een gewonen toon antwoordde hij aan den garçon: 'Eh ben, fieu, si j'avais su ça!... mais c'est pas chentil contre un volontaire de cinquante-deux ans, savei-vous.' (De bewondering straalde uit de oogen der dames). Saelens zette zijn schako op 't hoofd, nam zijn ransel van den grond, - toen opeens de colonel, die links van hem aan een tafeltje zat, zei: 'Restez, mon ami!' - en tot den garçon op strengen toon: 'Donnez un demi à ce brave soldat.' :-: Saelens lei zijn pak weer neer, stelde zich in positie, sloeg aan, en met een wel overdachte ontroering in de stem: 'Merci, mon colonel - 't is niet voor 't een of 't ander, maar dat 's schoon van u!' En in zich zelven mompelde hij: 'Ze hebben 't beet.' :-: De garçon bracht het groot glas koel bier, Saelens hief het op naar den colonel: 'A vot' santé, mon colone!' - en 't ging er in of 't geen bodem had. :-: 'Et vous avez cinquante-deux ans, mon ami?' vroeg op lieverigen toon de dame die naast den colonel zat en, naar haar weinig mooi gelaat te oordeelen,

dezes vrouw moest zijn, dacht Saelens. :-: ‘Oui, m'dam, et j'ai une femme et cinq gosses, mais je veux faire mon devoir pour la Belzique, comme un aut'! J'ai pas peur, moi!’ :-: De admiratie der dames steeg ten top. Daar stond er een recht achter 'n tafeltje om dien held beter te kunnen zien. De blinkende sporen en de mooie snorren daalden vreeselijk in de achting. De majoor, die met zijn dame rechts aan een tafeltje zat, zei op z'n beurt: ‘Garçon, donnez un autre demi à ce brave!’ En Saelens stond weer recht, salueerde, zei: ‘Merci, mon major, - we zijn wel arm, maar toch eerlijk!’ met een stem alsof daardoor iets zeer vleijends voor den majoor bedoeld werd, en de tweede demi verdween in de bodemlooze diepte van zijn binnenste. :-: De vrouw van den colonel vond dien tweeden demi een ‘impertinence’ van den majoor, wierp een geringschattenden blik op dezès vrouw, en bestelde: ‘Donnez-lui un sandwich, garçon’ waarbij Saelens nog eerbiediger groette en dankte. Een derde glas werd hem gebracht vanwege een kommandant. Toen hij gegeten en gedronken had, haalde Saelens zijn pijpke uit zijn zak en meende te vullen, waarop een civiele vaderlander, die wou toonen dat in 't burgerlijk element ook de nationale ontwaking had plaats gegrepen, hem vijf sigaren in de hand stopte. :-: En bij heel die vertooning vertrok er geen spier op Saelens zijn gezicht. Hij zat daar als 'n zoete-gezouten sukkelaar, gewoon van aalmoezen te leven, en als een

onbewuste held keek hij doodgewoon op het tafeltje vóór hem en verderop naar het stationsgebouw. Maar in zijn binnenste had hij een lol van alle bliksems. Hij had nog wel kunnen vertellen van de Légion Etrangère en zijn litteekens, maar dat paste weer minder bij die vrouw en vijf kinderen, en drie demis was al schoon. - Dies verkoos Saelens te zwijgen.:- En daar stond opeens de colonelsdame recht, nam haar man's kepi, die op een stoeltje naast hem lag, en deed de ronde. De majoorsdame liet, voor iedereen zichtbaar, twee vijffrankstukken invallen, de kommandant volgde, ieder was edelmoedig volgens zijn graad, want de vrouw van den colonel en de kepi van den colonel boezemden misschien meer ontzag in dan de eigenaar van de twee in hoogst eigen persoon. En toen de opbrengst vóór Saelens op een tafeltje lag, en hij tellende de zilverstukken één voor één in zijn lijnwaden beursje liet glijden, en kwam tot de som van vier en vijftig frank, toen was Saelens metterdaad ontroerd. Zijn vingers beefden, hij werd er wit van, en zonder langer treuzelen stond hij recht, wipte zijn ransel en zijn geweer op den rug, groette en zei: 'A revoir, m'dames et m'sieux!' en ging heen. :-: Lichamelijk en geestelijk versterkt, stapte Saelens de straat over, sloeg rechts af, en in 't eerste simpel herbergske dat hij zag, ging hij binnen om er eens rustig over zijn geluk na te denken. En, hoe nu toch iets lukken wou, daar ziet hij achter een tafeltje 'n kennis van hem zitten, 'n

Brusseleer, en Saelens voelde zich reeds heelemaal thuis in Namen. Daar werd 'n glas op gedronken, dan liet hij ransel en geweer onder de hoede van den herbergbaas en ging met zijn vriend de stad afkijken. En de vier en vijftig frank deden zoo goed hun dienst dat tegen twee uur des nachts Saelens in den amigo werd gestopt, en er zijn roes uitsliep tot den middag van den volgenden dag. :- En in de gemoedsstemming, die iemand hebben kan na een slecht uitgeslapen roes, kwam Saelens in onze compagnie. :- 't Was ongeveer vier uur in den namiddag. We lagen op de koer van een kasteel, in den lommer van stallingen en schuren, en brachten den tijd door met slapen, of praten, of niets doen. Niemand mocht de plaats verlaten, daar er elk oogenblik bevel kon komen tot vertrekken, en de houten poort langs den straatkant bleef streng gesloten. :- Tegen die poort werd opeens heftig gestampt. De soldaat, die er 't dichtst bij stond, opende en Saelens deed zijn intrede. :- 'Bonjoers, schacht.... Is de kommandant hier?' :- De soldaat, een beetje onthutst door het optreden en aanspreken van dien vreemde, wees in de richting waar de kommandant en de luitenant stonden te praten. En Saelens, met geschouderd geweer, flink en kranig, bleef staan op twee stappen afstand van de overheid. :- 'Je suis un volontaire, mon commandant, et je suis été envoyé à vot' compagnie!' Zoo stelde hij zich voor. :- De kommandant bekeek

hem van hoofd tot voeten, wierp een blik op het papier, dat Saelens hem aanbood, keek naar het lange litteeken op zijn wang en de grijzende haren, die onder zijn schako uitsluitken, en Saelens doorstond dit onderzoek zonder verpinken. :-: ‘Ah.... c'est bien, mon brave.... D'où venez-vous?’ :-: ‘Je suis un Brusseleir, mon commandant, et je suis venu à pieds de Namur.’ :-: Twee minuten later wisten kommandant en luitenant reeds alles betreffende zijn leeftijd, de vrouw en vijf kinders, de Légion Etrangère, en zijn vaderlandsliefde, die hem de wapens had doen opnemen. De kommandant was wel een beetje geveleid zoo'n held opeens in zijn compagnie te krijgen, waar het aantal helden hem niet bijster talrijk leek; al heeft hij eigenlijk nooit begrepen, waarom de ‘hoogere overheid’ dien kerel nu juist in zijn compagnie stak. Hij drukte Saelens een vijffrankstuk in de hand, en de luitenant gaf twee frank. Daar werd een stoel uit de keuken gebracht, waarop Saelens moest neerzitten; wij stonden allen om hem heen en keken eerbiedig naar het kale hoofd en het veelzeggend litteeken. De kasteelheer vernam het nieuws van den kommandant en kwam kijken met zijn dame, en deze ook stopten den dapperen patriot wat in de hand. :-: Een groot glas wijn werd hem gebracht door een poezele meid, en terwijl Saelens dronk pinkte hij een ondeugend oogsken over den rand van het glas naar het verlegen kind. Dan volgde nog een bord

met hesp en boterhams, en nadat Saelens alles verorberd had en de noodige kennis was aangeknoopt, trok hij de schuur in, lei zich op 't stroo en sliep den slaap der rechtvaardigen. :-: Iederen dag leerden wij Saelens wat beter kennen, en met iederen dag ging er wat verloren van de eerste heldhaftige bewondering. Saelens, als ver-uit de oudste van de compagnie, heette al spoedig 'peere' of 'den ouwe', en hij zelf behandelde de anderen als kleine jongens, hiet iedereen schacht, bleu, of manneke, en daar er verscheiden huisvaders bij ons waren van in de dertig, gaf dit meer dan eens aanleiding tot snibbig woord en wederwoord. Van den eersten dag af deed Saelens zich kennen als den echten 'carottier.' Op de appels verscheen hij ofwel te laat, als het afgeloopen was, ofwel heelemaal niet. En dan hadt ge Saelens moeten hooren de gevraagde opheldering geven. Was 't maar voor 'n onderofficier dan klonk het kategoriek: 'Da's niet voor 't een of 't ander, sergeant, maar ik ben enkel en alleen naar hier gekomen om te vechten.' En moest hij voor kommandant of luitenant verschijnen, was 't: 'k Ben in 't slaap gevallen, mijn kommandant, - ge verstaat wel, een mensch van mijn jaren!' En wat straf kon die brave kommandant daarbij dan toepassen! 'Peere' wist trouwens wel, dat er nu van arrest of cachot geen sprake kon zijn. En bij den kommandant heeft hij tot den laatsten dag 'n voetje voor gehad. :-: 'Zeg eens, Saelens,' vroeg

hij hem op 'n keer, ‘van waar komt dat litteeken, daar op uw wang?’: ‘In den Afrik, m'n kommandant, in 'n charge met de bajonet tegen de wilden!’ En eer de kommandant den tijd had daarover eenige meening te uiten, voegde Saelens er bij: ‘k Heb nog 'n ander snee, hier op mijn bil.’ En hij schoof z'n broek neer en toonde op de harige dij een lang paars-rood litteeken. :-: De kommandant kreeg er 'n gegeneerden blos van op de wangen. :-: Wanneer er voor de soep of voor de solde geblazen werd, dan kwam Saelens nooit te laat. Met de koks had hij alvast van den eersten dag trouwe vriendschap gesloten en hij wist van die vriendschap ruimschoots gebruik te maken bij middag- en avondeten. Een ingeboren hekel had hij aan ‘patatten-jassen’. :-: ‘In mijn familie is er nooit een boer geweest!’ verklaarde Saelens dien hekel, en dan had de korporaal schoon te duivelen en te dreigen, tegen de onverstoorbare passiviteit van ‘den ouwe’ botste alles af. :-: Mijn vriend Saelens leed erg aan humeuren. Er waren dagen, dat er geen woord over zijn lippen kwam, en hij in de rangen stapte met zoo'n bitsig-bijtend gezicht, dat geen mensch hem durfde aan te spreken. Dan zag men op zijn facie enkel 'n opbollen van zijn wangen, wanneer hij met zijn tong zijn tabakspruim van de eene wang naar de andere stiet. Zijn gezicht kreeg daarbij vuurroode vlekken, de grijze stoppels van z'n baard leken stekels van een egel, en het breede lit-

teeken op zijn linkerwang kreeg een purpere kleur. O wee den schacht, die hem dan een scheef woord toesprak, wee dengene, die vóór hem in de rangen stapte en niet altijd op reglementairen afstand bleef, al geneerde hij zelf zich niet plots te blijven stilstaan om dengene, die achter hem stapte, tegen de gamelle op zijn ransel te doen aanbotsen. Dit spelletje had Saelens reeds zoo dikwijls herhaald, dat niemand hem meer als zijn ‘chef de file’ wou, en de rang achter hem maar bestond uit drie man in plaats van vier. Op het einde werd Saelens in den laatsten rang geplaatst, waar hij elken dag ruzie had met de sergeanten. :-: Wanneer Saelens kwaad werd, trok hij zijn linkeroog half toe, zijn rechteroog bekeek u dan zoo slangachtig, zoo venijnig, dat ge onwillekeurig een rilling over uw ruggegraat voeldet kriuwelen, en ge aan sluipmoorders-mogelijkheden dacht. :-: Ik was door een samenloop van omstandigheden Saelens zijn bijzondere vriend geworden. Op een keer vroeg hij mij: ‘Leen me ne keer tien cent, 'k heb geen rooden duit meer.’ Ik antwoordde hem: ‘Saelens, ge liegt, maar ge krijgt ze toch.’ En om die onverklaarbare edelmoedigheid gunde Saelens mij een bijzondere plaats in zijn hart. Wanneer hij mij ergens alleen vond zitten, in een boomgaard of in een weide, kwam hij naast mij liggen, in heel zijn lengte uitgestrekt, de ellebogen in den groes en zijn kin in zijn groote handen. Met zijn scherp profiel, zijn magere

kin en zijn wilde snor deed hij mij soms in de schemering wel eens denken aan een zeehond. :-: En op die uren vertelde Saelens mij zijn heel leven, al de avonturen van zijn wonder bestaan in Gent, in Brussel, in het Vreemdenlegioen. Al zijn schurkenstreken kwamen dan aan 't licht, vergroot en opgeluisterd door Saelens zijn verbazende fantasie. Ook menige opheldering kreeg ik te hooren over vroegere leugens. :-: ‘Ouwe, vroeg ik op 'n keer, is 't waar, dat ge getrouwd zijt en vijf kinderen hebt?’ :-: ‘Ja zeker,’ zei Saelens, ‘waarom zou dat niet waar zijn?’ :-: ‘En waar verblijven die?’ :-: ‘Daar weet ik niet meer van dan gij. 'k Heb ze al in geen tien jaar meer gezien,’ antwoordde hij zoo doodgewoon of 't om 'n niemendal te doen was. En daar ik hem zoo verbluft aankeek, gaf hij als nadere opheldering: ‘Dat mensch, nietwaar, deed me zoo schandalig den duivel aan, dat ik m'n eigen opvreette van koleire. Da's niet voor 't een of 't ander, maar ze kon me zoodanig koejonneeren, dat ik er wel moest van doortrekken. 't Is zoo dat ik naar den Afrik gegaan ben.’ Hij trok weer kalm voort aan zijn pijp. :-: ‘Allemaal goed en wel, maar die vijf kinderen zijn....’ :-: ‘Tut, tut, die hebben allemaal het haar van peere, weet ge, en ze zullen wel terecht komen. A la guerre comme à la guerre, zegt de Franschman.’ En hij knipoogde met vaderlijke ijdelheid. :-: Toen ik hem een paar dagen later, wijl hij aan 't sputteren was tegen de lange

marchen, het eten, de sergeanten en al de rest, vroeg: 'Maar, Saelens, waarom hebt ge nu eigenlijk dienst genomen als vrijwilliger?' keek hij mij eerst een oogenblik zijdelings aan en antwoordde dan doodgewoon: 'Wat kunt ge d'r aan doen? Als 'n mensch 'n stuk in zijn kraag heeft, dan doet ge zoo iets, nie' waar!' :-: Saelens had in Brussel ook een tijd aan 't polletiek' gedaan, en hij wist me theorieën uiteen te zetten over de 'opvreter van 't Goevernement' waartegen alle redeneeringsvermogen machteloos bleek. Die politieke actie van Saelens had vooral bestaan in 't op touw zetten van rumoerige opstootjes in verkiezingstijden, waarbij er tot staving van de vooruitgezette staatsprincipes vooral gewicht werd gehecht aan kracht van vuisten en voeten. :-: 'Twee frank per avond om de kadodders op hun smoel te slaan, en dit litteeken hier, - hij wees op zijn linkerwang - heeft een van die sloebers mij met een pint geslagen.' :-: 'Is dat dan geen bajonetsteek uit Afrika?' vroeg ik verwonderd. :-: 'Bij-lange niet,' zei Saelens, 'da's niet voor 't een of 't ander, maar ge kunt aan zoo'n kommandant toch geen politieke kwesties gaan uitleggen!' :-: 'En dat litteeken op uw bil?' :-: 'Dat is 'n echt,' antwoordde hij vol vuur, 'dat hebben die zwarte loebassen mij ginder gelapt! Wilt ge 't nog eens zien?' Ik verlangde echter niet het nog te zien, en geloofde hem op zijn woord. :-: Wanneer wij in een nieuw dorp aan kwamen was Sae-

lens zijn eerste zorg kennis aan te knopen met een paar inwoners, waar hij dan zoo schoon wist te praten en zoo overtuigend te liegen, dat hij er gedurende den tijd van onze inkwartiering de gevierde gast bleef. Waar wij in schuur of schop onze soldatensoep uit het deksel onzer gamelle zaten te lepelen, kreeg Saelens bij 't gezin een plaats aan tafel, sprak met de meeste achting tot de huisvrouw, trok de kinderen op zijn knie en at tusschendoor voor drie. Wanneer wij opgeroepen werden om loopgraven te graven, bleef Saelens rustig in 't dorp zitten praten en borrels drinken met zijn vrienden, die hij bij hun voornaam noemde en op vertrouwelyken toon om 'n pijp takak vroeg. En dit werd zoo langzamerhand iets als een verworven recht, waar op het laatst niemand meer tegen protesteerde. :-: Hij had er op 't einde wat beters op gevonden. Zoodra de compagnie in een dorp aankwam en de aanduiding voor inkwartiering gegeven werd, lei Saelens ransel en geweer ergens tegen een muur of boom, wel wetend, dat hij beide den volgenden middag zou terugvinden, daar niemand lust had er twee te dragen, en dan recht naar de pastorie. :-: 'Is mijnheer de pastoor thuis, juffrouw?' :-: En op het bevestigend antwoord van de goedhartige dienstmeid, vraagt Saelens verder: 'Zoudt ge dan aan mijnheer den pastoor eens willen vragen, juffrouw, of ik mijn biecht zou kunnen spreken?' :-: De 'juffrouw' gaat daarop dadelijk den heer pastoor de vraag overbrengen, erbij

voegend, hoe oud die man er - och arme! - uitziet, en de pastoor haast zich naar de kerk, waar Saelens zijn kerkelijken plicht volbrengt. Wat een soort biecht Saelens dan sprak weet ik niet, maar opvallend was het, dat na de biecht de pastoor hem op een allervriendelijkste wijze toesprak, hem meenam naar de pastorie, inlichtingen vroeg over vrouw en kinderen, en hem in de keuken een stevig maal deed opdienen. En de brave ziel van een pastoorsmeid, was dan zoo geroerd over Saelens zijn vaderlandsliefde en moed, over zijn gezin en zijn hooge jaren, dat ze nog wel ergens een plaatsje vond, waar hij rustig den nacht kon doorbrengen. En vooraleer slapen te gaan, vroeg de leeperd telkens: 'Hangt er 'n wijwatervaatje naast mijn bed, juffrouw?' :- En wanneer wij, die o zoo dikwijls op een kouden, harden kerkvloer hebben moeten slapen, 's anderdaags stijf en stram in de rangen stonden, kwam peere daar aangestapt met een fijne sigaar in zijn mond, zijn capote geborsteld, zijn schoenen geblonken, en dikwijls nog zijn veldflesch gevuld met lekkere koffie. :- Saelens herhaalde dat grapje telkens als wij in een dorp werden ingekwartierd, waar men ons nog niet gezien had. Hij bewaarde daarover een geheimzinnig zwijgen, uit vrees denklijk voor onderkruipers. Toen ik hem eens vroeg: 'Maar zeg eens, wat is dat nu eigenlijk met dat biechten van u?' antwoordde hij mij zeer filosofisch: 'Alles hangt in de wereld af van de menschen waarmee ge te doen

hebt. Den eenen moet ge zóó aanspreken en den anderen zóó! Juzewieten en framassons weten hoe de wind waait.’ En wanneer ik die principes toepaste op zijn doenwijze, kon ik ongeveer raden waarin het bestond. :-: Nietwaar, dat mijn vriend Saelens een uitgeslapen schurk was? :-:-:

† † †

En al op een keer is dan het spel ernstig begonnen. De Pruisen waren er, we hoorden het kanongebulder, we zagen des nachts de bloedroode laai van brandende dorpen, auto's van het Roode Kruis voeren zieken voorbij, en 't werd met elk uur drukker op alle straten en wegen. We kregen op een namiddag bericht, dat we 's nachts de eerste loopgraven gingen bezetten. :-: De jongens gingen meest allen te biechten in de dorpskerk om zich gereed te maken voor den grooten strijd. En ik heb dien namiddag voor den laatsten keer met Saelens alleen gesproken. Hij kwam op den grachtrand naast mij zitten, en ik merkte dadelijk op, dat hem iets op het hart lag. 't Was Saelens, zooals ik hem nooit gezien had. :-: ‘Weet ge,’ zei Saelens na een poosje, terwijl hij zenuwachtig aan zijn pijp trok. ‘weet ge, 't is van mijn eerste communie geleên, dat ik nog ècht (hij drukte op het woord echt) te biechten geweest ben!’ :-: Hij keek een anderen kant uit, niet op zijn gemak. Ik bezag hem van terzij

- en op dit oogenblik zag hij er inderdaad oud uit. Ik antwoordde niet op zijn gezegde, en na een paar oogenblikken ging hij voort: 'Da's niet voor 't een of 't ander, maar als ge denkt, dat ik het doe uit schrik, dan doe 'k het niet, - daar!' :-: En Saelens ging in een herberg 'n paar borrels drinken, vroeg een emmer water om zich te wasschen, en toog ter kerke. :-: En vóór hij in den biechtstoel stapte, fluisterde hij mij op zachten toon toe: 'Da's niet voor 't een of 't ander, maar die pastoor zal zijn ooren nog al hooren tuiten als ik mijn boeksken opendoel!' :-: Maar ik weet, dat Saelens het dien keer ernstig gedaan heeft. :-: Dien nacht dan lagen wij in de loopgraaf. Wij hadden al dadelijk een hevig bombardement te doorstaan, en eer de morgen grauwde lagen er dooden en gewonden in de tranchée. Dan heeft Saelens getoond wat een man hij was. Hij, die nooit voor 'n karwei te vinden geweest was, deed nu om zoo te zeggen alles. Hij hielp de gewonden verbinden, de dooden wegbrengen, haalde uit het verlaten dorp eetwaren, bier, dekens, zorgde voor de verbinding met de verdere loopgraven, - Saelens was onvermoeibaar. Ik heb hem een gewonde hooren troosten op zoo roerende eenvoudige wijze of 't zijn eigen kind was. :-: In den nanoen daarop stond Saelens naast den kommandant en keek over de borstwering. Daar lag voor ons, links weg, een boschje, van waaruit wij den aanval op onze loopgraven verwachtten. En daar zegt Saelens opeens:

‘M'n kommandant, één, die ginder achter dat heuvelken zou liggen, kan al neerschieten wat het boschken binnentrekt. Mag ik er naartoe?’ De kommandant heeft de plaats door Saelens aangeduid eens goed onderzocht, heeft bevonden, dat Saelens gelijk had, en geantwoord: ‘Allez-y, mon brave Salins’. :-: En Saelens is er naar toe geslopen, heeft er al zijn kogels verschoten en menigen vijand neergelegd, en is er .... zelf dood gebleven! :-: Nietwaar, dat mijn vriend Saelens toch wel een held was? :-::-

† † †

Toen de Duitsche brankardiers mij twee dagen later langs den wegrand neerlegden, waar ik wachten moest op een ambulancewagen, zag ik daar langs mij voorbijdragen op een draagberrie mijn dooden wapenmakker Saelens. Ik herkende hem dadelijk aan zijn kalen schedel. Ik meende op zijn bleek gezicht nog iets te merken als een schelmschen grimlach. :-: De Duitsche Roode-Kruismannen geraakten er niet uit wijs, hoe die oude zoo ver voor de loopgraaf dood lag. :-: Ik wist het. :-: En ik heb voor Saelens zijn zielezaligheid een weesgegroetje gebeden. :-::-

Marche forcée

WE LAGEN achter een hooge schuur in het gras, rookten onze pijp en bespraken de gevechten bij Luik. Niemand van ons twijfelde er aan of de Duitschers zouden daar een klopping van belang krijgen die hun den lust zou ontnemen tot Namen door te komen. In die overtuiging werden we nog gesterkt door de Brusselsche kranten die we te lezen kregen, en door 'L'Ami de l'Ordre' van Namen. :-: Een rosharige korporaal van Brussel, die aldaar in een fabriek had gewerkt waar tevens vele Duitschers de hooge daghuren kwamen opstrijken, en diensvolgens beter op de hoogte was dan velen van ons, was voortdurend aan het woord. 'Moesten ze zelfs Luik innemen, opperde hij wijselijk, dan worden ze tusschen Namen en Brussel door 't Fransche leger verpletterd.' Als korporaal was hij natuurlijk beter dan wij op de hoogte van strategie en militaire mogelijkheden. :-: Op stuk van zaken waren wij er heel gerust in, daar in 't gras achter de schuur, op dien mooien warmen zomernamiddag. Van op de plaats waar wij lagen liep de streek neer in een diepe vallei, en zoover we zien konden lagen de rijke tarwevelden goudgeel onder de Augustuszon te blakeren. In een Zondagstemming brachten wij de dagen door, in de herbergen van 't dorp pinten drinkend en pijpen rookend, en we zongen

de 'Marseillaise' en 'De Vlaamsche Leeuw' met zoo'n woeste geestdrift dat de goede Walen een hoog idee kregen van onze dapperheid. :-: Ik had den naam zoo ietwat 'germanophile' te zijn. Telkens als met de 'onnoozele Duitsche piotten' gelachen werd had ik gezegd: 'Wacht maar, tot ze hier komen,' en dit kwam sommigen erg verdacht voor. Het was natuurlijk dom van me zoo iets te zeggen. Onze kommandant zelf wist in de eerste dagen niet goed wat hij aan me had. Een flamingant, zie je, pangermanisme peut-être! :-: We lagen dus achter die schuur, rookten onze pijpen en keken over de korenvelden. 't Sloeg vijf uur op den kerktoren. :-: Ta-ta-ta-tare... Daar werd opeens 'rassemblement' geblazen. We sprongen recht en spoedden ons naar de dorpsplaats. De officieren stonden om den majoor die hun eenige aanduidingen gaf op de kaart. Uit de schuren en de huizen kwamen de piotten, ransel op den rug en geweer op den schouder, de sergeanten gaven bevelen, en op een weerlicht stond ieder in zijn peloton in 't gelid. We kregen elk nog 60 patronen die in de zakken van onze capote werden gestopt, de majoor sprong op zijn paard, plaatste zich voor de troepen, 't vaandel van 't regiment werd buitengebracht, de majoor kommandeerde 'Ga...rrrde à vos!' en de muziek speelde de 'Brabançonne.' :-: 'En avant... Marrche!' :-: 't Was stikkend warm, maar in 't Westen overtrok de lucht zoo grauw als een schaliën-

dak, en pas waren we buiten 't dorp of het begon te regenen in dikke zware druppels. De bui duurde een uur lang en ging over in een triestigen mistregen. Ransel en mantel waren doortrokken van 't water en wogen dubbel zwaar. Onder de schako glommen de gezichten rood van inspanning, en 't zweet liep met den regen over ons gezicht. :-: Rond middernacht zouden we eerst ter bestemming komen. In de deemstering van den vroegeren avond zagen we den langen grijzen weg op en neer kronkelen over de heuvelen en door de valleien van het landschap. Van in de laagten zagen we de lange kolom, officieren te paard aan 't hoofd, als een zwart monster den heuvel voor ons opklimmen, met hier en daar een korte gaping. :-: Hier kwamen we nu dicht bij de forten van Namen. Links en rechts lagen de tarwe- en havervelden platgewalst tegen de aarde. Ik zie nog dien boer staan aan den rand van den weg. Met de handen in de broekzakken en de beenen wijd uitgeschoord stond hij daar en keek naar ons, roerloos. Achter hem lag zijn land, zijn zwoegen, zijn zweet, zijn hoop, - zijn heerlijke oogst dien hij zelf had plat gerold. En 't scheen me of uit zijn somberen blik iets straalde van ingehouden haat tegen die hij daar voor hem zag voorbijgaan als dragers van oorlog en vernieling. Toen ik beneden den heuvel kwam keek ik om. Hij stond immer nog in dezelfde houding, boven op den heuvel, onbeweeglijk, zijn zware gestalte hoog afge-

teekend op de grauwe avondlucht. :-: Den ganschen weg langs, over alle banen en wegels trokken karren en wagens beladen met huisraad, bedden, kisten en koffers, en bovenop vrouwen en kinderen, die zwijgend neerkeken op de sombere velden en de voorbijtrekkende troepen. De mannen gingen zwijgzaam langs de wagens of stieten een zwaar beladen kruiwagen tegen den klimmenden weg op. Anderen dreven het vee voor zich uit, de rustige koeien en de zottebollende kalveren die langs de baan het natte gras afbeten. :-: En voor en achter ons, links en rechts over de rijke landouwen zagen we te allen kant groote Waalsche hoeven, armere werkmanshuizen, korenmijten en houtstapels in laaienden brand staan. De roode vlammen schoten woest op, kleurden 't omliggende land in bloedigen schijn en vunsden weer weg in dikke zwarte rookkolommen. Aan den overgang van een spoorlijn was een gansche troffel huizen neergebrand. De huisraad was in een boomgaard gedragen, en de regen doorzijpelde het alles. Zware boomen lagen over den weg neergehakt, fruitboomen waaraan de groene appels en pruimen nat blonken tegen den grond. :-: De soldaten keken dat alles aan met stommen blik; ze keken naar de brandende huizen, naar de vluchtende boerengezinnen, en de treurige menschen die langs den weg stonden. Daar werd niet gelachen dien keer, niet gezongen, 't was de eerste maal dat de akelige werkelijkheid van den oorlog voor hen lag. :-: In

een dorp hielden we stil. Daar was geen drank meer te krijgen in de enkele herbergen, 't lag alles vol soldaten sedert een paar dagen. :-: 't Werd nacht. :-: En voort ging het, voort in marche forcée, met den van regen doortrokken ransel en mantel. Onze voeten gleden uit over den slijkerigen leemgrond. :-: 't Werd een zwoele warme zomernacht. We trokken door een bosch, en de weg was er pikdonker. Ik zag enkel naast me, mijn kameraden die met gebogen rug voortsjouwden en soms een ruk gaven aan hun ransel die de gamelle deed rinkelen. :-: Toen wij uit het bosch traden zagen we voor ons een lange donkere boomenrij: de weg op Namen. Er werd halt gekommandeerd. We lieten ons naast den steenweg op 't natte gras neerzinken. Een dommelend gerucht kwam uit de verte, dichter en dichter, en in snellen galop kwam een regiment lanciers langs ons voorbij. Van waar wij lagen leken ons de zwarte ruiters reusachtig hoog. :-: Debout! - en voort gingen we. Middernacht was voorbij: achter ons sloot het land weer toe in effen donkerte. De lucht was doortrokken als van seringen-geur; in de verte dommelde 't laatste gerucht van de troepen die we zagen voorbijtrekken. :-: We voelden hoe onze beenen als automatisch voortsloegen, en een zware pijn in den rug deed ons soms pijnlijk zuchten. :-: Nog een half uur, werd er gezegd. En dit half uurtje was één bergop. :-: We waren er eindelijk. De twee eerste com-

pagnies werden in een hoeve ondergebracht. De andere, waar ik bij behoorde, in 't kasteel van baron de C.... Men bracht ons daar op den zolder, reusachtig groot, 't was er pikdonker, zonder zelfs een enkelen schoof stroo, en een stof dat ge met gesloten oogen moest voorttasten. :-: Maar we lieten ons vallen waar we stonden, dachten aan eten noch aan drinken, en sliepen op de harde planken den allerzaligsten slaap. :-:-:

Van een schamel moedertje

TOEN IK haar den eersten keer zag, stond ze naast heur jongen voor de poort van de kazerne. Ze woonden maar een paar uur van de stad, en ze was hem komen wegbrengen tot daar. :-: Hij, een opgeschoten slungel van een jongen, onhandig en ongemakkelijk in 't versleten vestjeen de blauwe broek, die sedert zijn diensttijd enkel nog voor de jaarlijksche revue voor den dag waren gekomen. :-: Zij, zijn moeder, een beetje verschrompeld, veel kleiner dan heur zoon, met een baaien rok, een doek over de schouders en een muts met binders. En met iets over het schamel gelaat en in den blik dat alle moeders hebben. :-: Ze stonden daar en keken naar de vele soldaten, de 'rappelés' die de breede kazernepoort binnentrokken, waarvoor een schildwacht, op zijn geweer geleund, het alles onverschillig aankeek. De jongsten van die daar aankwamen lachten en praatten bij 't onverwachte weerzien en vroegen naar nieuws; de ouderen, menschen van in de dertig, hadden een ernstigen trek over 't stoere werkmansgelaat. Hun handen waren verweerd en hun gezichten gebruind door de zon; ge kondt zien dat ze gisteren nog op den akker of in de fabriek stonden, en ze waren van de verrassing nog niet bekomen, die de onverwachte oorlogsberoering in hun gewone doen had geworpen. :-: Naast den

schildwacht zaten twee jonge meisjes neergehurkt tegen de kazernepoort bij een grooten korf, en verkochten aan de soldaten chocolade, koeken, broodjes, schoenveters en prentkaarten. Haar zwarte haren waren plat neergekamd over het hoofd, in haar oogen glansde de glundere joligheid der jeugd, en met een helderen meisjeslach antwoordden ze snibbig op het een of ander gekke gezegde. Wanneer er een oogenblik geen koopers waren, praatte de grootste zachtjes met den schildwacht, die 't hoofd naar haar neerboog; zij keek naar den jongen op en toonde heur witten vleeschhals waarrond een zwart lintje. :-: Door de openstaande poort waarboven een nieuwe Belgische vlag aan een zwarten stok slap naar beneden hing, keekt ge op de groote kazernekoer, die vol zon lag, en tegen het drie verdiepingen hooge achtergebouw uit welks ramen soldaten in hun hemdsmouwen de nieuw aankomenden toeriepen. 't Was een roezemoezig leven. Soldaten stonden in groepjes druk te praten, handen werden gedrukt, blijde uitroepen weerklonken bij 't onverwacht terugzien van een ouden kazernemakker, en allen liepen met zakken en ransels rond of aten de meegebrachte provisie op. :-: Tot de jongen zei: 'Allo, moeder, - en 't zal wel niet zoo lang duren. Ik moet nu ook binnengaan.' :-: 'Ja, Marcus, en schrijf eens hoe 't er mee is. Ge weet dat vader anders niet gerust is'. Van heur zelf zei ze niets. :-: Hij schoof zijn pakje onder den linker-

arm en trok hevig aan zijn pijp. Met een handdruk scheidden ze, zonder elkaar in de oogen te zien. Hij stapte binnen, en zij was blij toen ze hem op de kazernekoer de hand zag drukken van een vroegeren makker. :-: Het schamel moedertje bleef nog eenige oogenblikken staan, keek door de poort haar jongen na die nog eens 't hoofd om wendde en goên dag knikte. :-: Dan keerde ze zich om en ging heen, den langen weg langs waar ze gekomen was. 't Was een heete dag, de eerste Augustusdag van dit jaar, en de grijze weg klom over heuvelen en hellingen, langs groene velden en rijke korenakkers. Een lange weg, en nooit had ze zoo gevoeld dat ze begon oud te worden. Heur hart was zwaar en heur gang was zwaar, en haar stille oogen keken over de breede zonnelijke baan naar de donkere toekomst, naar bange dagen en komende zorgen.... :-:-:

† † †

Toen ik haar den tweeden keer zag.... :-: We lagen op den grachtrand naast een kerkhofmuur, een voormiddag, en wachtten naar de aangekondigde inspectie van de geweren. In de kerk achter ons hadden wij 's nachts geslapen. Marcus zat naast me. Hij was niet veel van zeggen, had me trouwens reeds lang alles verteld wat hij wist, van thuis en van 't werk, dat hij de eenige ongetrouwde nog was van het gezin, van

vader die niet best meer over de baan kon, en dat de oorlog op zoo'n slecht oogenblik gekomen was. Lijk hij daar nu zat, zijn ellebogen steunend op zijn opgetrokken knieën, kalm zijn pijp rookend, en zijn rustige blikken in 't ijle voor hem, wist ik dat zijn gedachten met dat alles bezig waren. :-: 'Zou 't lang duren, peist ge?' Iederen dag vroeg hij mij dat, met stijve koppigheid er aan houdend een vast antwoord te bekomen. :-: Zoo zaten we daar en wachtten. :-: En 'k zie Marcus daar opeens rechtspringen: 'Onz' moeder!' En zonder nog om te kijken naar ransel of geweer stapte hij met zijn lange beenen den weg op. Dat zelfde schamel moedertje kwam daar aangestapt; in haar hand droeg ze een wissel korfje; en over haar goedig gelaat lag een glans van blijdschap. Ze lachte van verre heur jongen toe. Op den rand van den weg gingen ze neer-zitten, in de schaduw van de boomen. :-: Ik lag op het gras met mijn hoofd op mijn ransel. Om mij heen waren mijn makkers in volle doening met het schoon maken van hun geweer. Daar werd gelachen en gegekt en gezongen, en vooral besproken of we vandaag weer verder moesten. Naast mij schreef er een 'n brief. Hij lag op zijn buik en hield met de linkerhand het witte papier op het ruggeleer van zijn ransel. Telkens als hij met stijf kneukelende vingers een paar zinnen geschreven had, keek hij denkend voor zich in 't gras, zoekend naar 't verder verloop van zijn brief, en hij hield de punt van zijn aniline

potlood in zijn mond. Zijn lippen en zijn tong waren er gansch blauw van, en hij spuwde 't wrange kleursel voor zich uit op den grond. De eerste letters van ieder nieuw begin trokken dik purper uit op 't papier, en hij mompelde een ontevreden: Sakker! :-: Mijn kalme blikken dreelden doelloos over het land rondom, dat zijn overladen pracht van oogstvelden en tuinen uitstalde in golvende lijnen, in de frissche dalen en op de zonnige heuvelkammen. Ik kende de veeltintige kleurschakeeringen, de grijze korenvlekken, de diepere goudtint van tarwe en 't lichte van late haver. Daarover vlekte de zomerzon, die hier haar volle weelde scheen te vinden :-: Marcus riep me bij mijn naam. Hij wenkte me bij hen te komen, en ik ging nu naast de twee zitten op den rand van den weg. :-: 'Dat is geen werkman, zulle, deze hier,' stelde Marcus mij voor aan zijn moeder, 'dat is er een van de geleerden.' :-: 'Ge zult daarom ook wel honger hebben, niet waar m'n jongen?' zei 't vrouwtje, die in mij enkel een sukkelaar van 'n piot zag. En ik had honger. :-: 't Moedertje keek ons aan met een blijde tevredenheid in haar zachte blauwe oogen. Ze vroeg mij van waar ik was, of mijn ouders nog leefden, en toen ik haar zei dat ik getrouwd was en een kind had, schudde ze meelijdend het hoofd. Ze vertelde Marcus al de kleine bijzonderheden over huis en stal en hoe 't met de menschen in 't dorp gestaan en gelegen was sedert zijn vertrek. 'Ze denken bij ons, zei ze,

dat er allemaal geen goeds zal uit voortkomen. Daar is bijna geen werkvolk meer om den oogst binnen te doen.' Langs haar weg had ze afgehakte boomen, gesloopte huizen en platgewalste korenvelden gezien. In 't dorp werden zoo'n verschrikkelijke dingen van de Pruisen verteld, hoe ze brandden en moordden, - maar ze kon 't niet gelooven. Of ik het geloofde? En of ik dacht dat ze aan deze kanten ook zouden vechten? En dan, dat we maar altijd moesten bijeen blijven en de eene den andere moest helpen, ze zou nog wel eens terugkomen en wat ze meebracht was voor ons twee. Ze sprak of ik ook haar zoon was, en 't deed me zoo goed. :-: Toen het tijd werd om te vertrekken gaven ze mekaar weer de hand. Zoo bleven ze een oogenblik staan en keken elkaar diep in de oogen. En dezen keer rolden er over de wangen van het moedertje twee groote tranen. :-: Ze ging weer terug, den langen weg over heuvelkammen en hellingen. Haar stille oogen staarden over de zonne-lichte baan naar de donkere toekomst, naar bange dagen en komende zorgen. :-: :-:

† † †

En toen ik haar de derde maal zag.... :-: De grauwe lichtlijn die ginder in 't Oosten de zware massa der bosschen aflijnde tegen de veege luchtkleur was 't eerste onzeker teeken van den nieuwen morgen. Dan

groeide 't uit tegen de hogere luchtruimte, en eer ge 't merktet was er iets over alle dingen gekomen, 'n grauwe froezeling van nog ongeboren licht, en wanneer ge weer opkeekt naar 't Oosten stond de dag daar opengebarsten in rozige klaarte. :-: Op de hoeve kraaide een haan. In de bosschen en in de hagen ontwaakten de vogelen. :-: Nu ging de deur open van 't kleine huisje in de straat langs het kerkhof, en 't schamel moedertje stapte buiten. Ze voelde nog even in haar zak naar 't papiertje, dat haar doorgang moest verleenen bij de soldaten, keek naar 't uur op den toren, naar de kruisen van 't kerkhof, en zette zich dan op weg. :-: Het dorp lag nog in volle rust. Den hoek van 't kerkhof om, aan 't huis van den burgemeester links af, tusschen twee tuinhagen door waarover de zwaar-geladen takken der fruitboomen hun rijke zomerweelde ten toon hingen, en dan was zij op de groote baan. Daar liep een hond over den weg met den kop naar den grond alsof hij een nachtelijk schelmstuk op 't geweten had. Daar hing in de lucht een frissche geur van rijpend graan, van dauwige rozen en witten hagedoorn. In de boomkruinen wasemde witgrijze nevel, het gras was nat van dauw, en de vele spinnewebben die er over gespannen waren, schenen geweven van witte wol. :-: 't Was nog zeer vroeg, en 't vrouwtje ging met vluggen voet. De jongens waren nu in een ander dorp, verder dan den laatsten keer, en daar moest ze heen. Zoo stond het in Marcus' brief

dien ze in den zak droeg. En nu ze aan den brief dacht voelde ze weer dat klemmende iets om haar hart. Marcus schreef toch dat ze misschien een dezer dagen in 't vuur moesten. :-: Zoo ging het schamel moedertje. :-: Aan 't Hagehof stond de boer in den tuin en keek over de haag heen naar de velden. De roode mouwen van zijn slaaplijf waren een vreemde vlek te midden van het groen. : ‘Zoo vroeg op weg?’ groette de boer.: ‘k Ga naar mijn jongen,’ antwoordde het moedertje. :-: Ze kwam aan het kruispunt waar de wegwijzer stond. Links ging de weg naar 't dorp waar ze geboren was en heur ouders begraven lagen. Rechts lag een ander dorp en daar ook kende ze eenige menschen. Maar heur weg liep altijd recht door, altijd recht door, ze wist het nu reeds goed. :-: De zon was boven den einder uitgerezen en zwaaide haar gouden licht over de heuvelen en de dalen, en de nevelwasem boven de velden verijlde in de blauwe lucht. In de hellingen lag nog de schaduw van de heuvelruggen en 't gras en de groeite stonden daar in een dieper donkere kleur. Het moedertje zag heur eigen lange schaduw vóór haar op den weg, reuzegroot. Daar ging als een siddering van kracht en geweld over de aarde, en ieder wezen scheen te herleven tot nieuwe levensdaden. :-: 't Zou een heete dag zijn. :-: In 't dorpje waarvan ze ginder de kerk en de huizen zag, klepte een klokje voor de mis. Ze haalde heur rozenkrans uit den zak en begon

te bidden: Dat er geen kwade hand op huis of stal zou komen en ons Heer hen van alle ongelukken zou bewaren; voor allen die verkeerden in den nood en voor de stervenden, dat die zouden sterven den zaligen dood; voor de zielen van vader en moeder en voor alle geloovige zielen in 't Vagevuur; voor de zondaars en de verdwaalden die God niet kenden; en voor allen, o Heer, die in dezen oorlog zijn, lijk haar Marcus, en dat ze spoedig weer mochten naar huis komen. :-: Onze Vader die in de Hemelen zijt... :-: En biddende dacht zij. Dacht tot in haar verre kinderjaren terug, toen ze een klein meisje was en leefde bij vader en moeder. Dacht aan de dagen dat de kinderen grooter werden, trouwden, 't huis verlieten, - en hoe zij nu alleen, de twee oudjes in 't huisje leefden naast het kerkhof, met Marcus, den jongste. Dacht aan bitteren nood en lijdensuren, maar, Heere, dat Uw heilige wil geschiede! Alles komt van God die geeft en neemt! :-: De vogeltjes zongen nu hun blijden groet aan den nieuwen dag, een vlucht duiven scheerde door de lucht al wiekekleppend, en de leeuweriken tierelieden jubelend boven de korenvelden. :-: Wees gegroet, Maria.... :-: En daar was een schoone glans om 't wezen van dat kleine biddende vrouwtje dat daar ging haar hoopvollen moedergang door de lichte lucht van dien zonnemorgen, in haar arme kleeren en met heur arm gelaat, met haar blikken gericht op den weg voor haar, met

het wisselkorfje in de linkerhand en den rozenkrans in de rechte. :-: Ze kwam in het dorp. Hier kende ze niemand. De menschen waren er allen reeds aan den dagelijkschen arbeid, maar 't was te merken dat het leven er ook zijn gewonen gang niet ging. De kinderen waren te vroeg op en liepen halfgekleed over de straat, en zoo vele vaders stonden in den tuin of voor hun deur en keken ernstig en zwijgend voor zich uit. :-: Nu klom de baan over een lange helling. De grijze kleur van den grond had iets triestigs, neerdrukkends en de hitte werd hier dubbel zwaar. 't Moedertje deed hare schoenen uit en liep op hare kousen. Aan den top van den heuvelkam gekomen bleef zij een oogenblik rusten. Van hier zaagt ge den hoogen kerktoren van de stad reeds, ginder. Ze zette zich neer op den rand van den weg, nam uit het korfje een boterham en een appel en begon te eten. Haar blikken zweefden gedachteloos over de omliggende velden en den langen weg langs waar ze gekomen was. :-: Op den akker aan den overkant arbeidde een vrouw. Ze stond diep neergebukt naar den grond, in armelijke werkkleeren, en 't moedertje kon niet zien wat ze verrichtte. Dan keek de vrouw op, en knikte goeden dag. Want ze zag dat het een arm mensch was zooals zij. :-: 'Ik ga mijn jongen bezoeken die bij de soldaten is,' zei het moedertje. :-: De vrouw kwam tot aan den rand van den weg en vroeg: 'Is hij ook binnengeropen?' :-: 'Ja, en 't is de eenigste van mijn kinderen die

'k nog thuis heb.' :-: De vrouw schudde 't hoofd en zei: 't Zijn toch dingen! 't Zijn toch dingen!' :-: 't Moedertje liet den brief lezen dien Marcus geschreven had, en 't was een heele opbeuring voor haar toen de andere vrouw zegde gehoord te hebben, dat ze langs de kanten waar Marcus was niet zouden vechten. Ze toonde nog 't paar nieuwe kousen die ze zelf gebreid had en een nieuw hemd 'want wasschen of stoppen had hij nooit gedaan.' Vader had apart vijf frank meegegeven, en ze moest zeggen 'dat het van hem zelf was.' En de vrouw vertelde eveneens à haar leed en haar zorgen en dat er soms harde dagen komen voor arme menschen. :-: Dan ging de vrouw terug op 't veld en stond weer diep over haar werk gebukt. En 't moedertje stapte verder over de lange heete baan. :-: Uren en uren ging ze, den gang naar haar zoon. :-: In de verte klonken doffe slagen van kanongedonder.... :-:-:

† † †

Naast het voetpad dat links de velden insloeg, in de schaduw van een hooge haag, - daar hebben we Marcus begraven Verstraeten en Sanders waren meegekomen en ze dolven nu het graf. Het lijk van Marcus lag er naast, een soldatenmantel erover heen geworpen, waaronder de zware schoenen en korte laarzen uitstaken. :-: Van de loopgraaf hadden we

hem op een draagberrie tot hier gebracht. In die eerste hevige beschieting van den morgen hadden we vier gewonden, en één doode, - Marcus. Hij moest op den slag dood geweest zijn, want niemand had hem iets hooren zeggen of roepen; toen we opkijken durfden en den ransel, dien we boven ons hoofd hielden neerlegden, lag hij languit onder in de loopgraaf. Een shrapnellkogel was hem vlak door 't hart gegaan. :- Ik keek naar mijn twee makkers die doende waren. Voor hen was Marcus meer een vreemdeling dan voor mij. Hadden we niet drie weken naast mekaar in de rangen gestapt, in de schuren geslapen, en tot mij alleen sprak hij van zijn huis, van zijn ouders, van zijn lief en leed. :- Ik voelde me terneergedrukt, moedeloos. Och, niet alleen om dien jongen daar, maar om alles, dat men zoo zonder meer maar iemand dooden mocht, om dat leven, - en hoe ik nu zelf daar had kunnen liggen, zonder dat iemand van mijn geliefden 't wist of weten zou waar ze mij hadden in den grond gestopt. Was 't vandaag niet, 't kon morgen zijn. Ik dacht aan mijn vrouw, aan mijn zootje, aan mijn moeder. 't Zou zoo erg niet zijn zoo die er niet waren. Deze jongen was niet getrouwd, maar dat moedertje, dat schamel moedertje! - En toch, ik had een gevoelen of ik niet zoo bedroefd was als 't had moeten zijn, iets alsof de wezenlijkheid van de ellende, van dien dooden wapenbroeder daar, mij niet ten volle doordringen kon. 't Leven leek me daar zoo nietig,

zoo waardeloos! Wel, de eene wat vroeger, de andere wat later, en de doode zelf lag in eeuwige rust, 't was uit en af met hem. Die achterbleven, ouders, kinderen, die treurden dan eenigen tijd, maar 't leven pakte ze weer in zijn greep, en voort ging het, voort. Treurde ik, of mijn broers of zusters nu nog om den dood van vader die reeds twintig jaar op 't kerkhof rustte? :-: Het land vóór me lag in strakke onbeweeglijkheid, als iets leegs, levenloos, triestigs, ondanks den oogst en het groen. De zon stond te broeien in volle laai, als vastgemeerd aan den stalen hemel, zonder iets dat duidde op den voortgang van dag of tijd. Ik kon niet denken aan wat gebeurd was en nog gebeuren zou na dezen oogenblik, 't was of mijn geest met alles om me versteend lag in dat troosteloze uitzicht der dingen. De gebaren van mijn twee makkers, hun roode bezweete gezichten leken me iets onwaars, ziekelijke inbeelding niet van menschen. Twee nachten na mekaar had ik niet geslapen, en 't was me of de huid om mijn voorhoofd tot berstens toe gespannen was en mijn denken gesnoerd als in een ijzeren band. Rood was alles voor mijn oogen, rood het land en de heuvelen, rood de lucht en de zon, rood de twee gravende menschen en de aarde die van hun spaden gleed, rood of aan alles bloed kleefde, het roode lauwe bloed dat ik over Marcus' borst had voelen vloeien toen ik naar zijn wonden zocht... :-: En dan opeens! O!!!... :-: Of een witgloeiend ijzer tot in de diepste vezelen

van mijn harte-hart was gewrongen, - daar kwam ze, op den weg voor me in het volle zonnelicht, het schamel moedertje van Marcus. 't Was geen droom, daar kwam ze. Hoe ze tot daar gerocht was langs schildwachten en posten, daar dacht ik niet aan; ik zag alleen dat ze daar voor mij was, 't kleine vrouwtje, met moeden stap, in haar hand het wissen korfje, de muts met binders, het goedige moedergelaat. En ik zag, zonder neer te blikken, het lijk van Marcus. Met een schok stond ik recht, en alles was weer werkelijkheid en waarheid, - het leven. Een oogenblik was 't of heel de omgeving in wilden warreldraai om me heen vloog, en ik zelf onmachtig een gebaar te doen of een woord te spreken.... De moeder, de zoon.... Ze kwam nader, nader, nader.... Hoe gebogen ze ging. Hoe lijdzaam blikte ze over den weg, onverschillig op ons, dan nieuwsgierig, - en opeens herkende ze mij, zag den angst in mijn groot-open oogen. En dan wist ik dat ze alles geraden had. :-: Daar stond ze nu. In heur linkerhand het korfje en heur rechterhand op het hart gedrukt. Stond ze, voorovergebogen als versteend, als die moeder van Meunier. Ze scheen dwars door den blauwen mantel heen te zien het gelaat van haar doode kind. Ze zag ons niet, die als beelden er rond stonden, en in alles scheen een stilstand te komen. Dan zette zij heur korfje neer, met de linker hand trok ze zachtjes den mantel weg, knielde neer, en stil, zoo pijnlijk stil kwam uit hare borst: 'Mijn jongen, mijn arme jongen

toch!’ Ze begon zachtjes te weenen, zonder groot misbaar, op een klagelijken toon en ze prevelde woorden en zinnen die we niet verstaan konden. Dan lei ze 't hoofd van heur zoon op haar schoot heel voorzichtig, als vreesde zij hem pijn te doen. En al maar door kreunde ze met bevende lippen: ‘Mijn jongen, o mijn arme jongen toch!’ :-: Het bleeke gezicht van Marcus lag zoo rustig op haar schoot of hij slapende was, een langen, onverstoorbaren slaap. Met haar voorschoot veegde ze 't stof van zijn voorhoofd en van zijn mond en kuste hem zachtjes op de wangen. Dan hield ze 't hoofd weer in haar arm en keek met brandende oogen op het bleeke gelaat. :-: ‘Marcus, mijn jongen toch, en hebben ze u zoo maar doodgeschoten!’ En dan richtte ze plots haar smartoogen op mij, vreemd, vragend iets dat ik niet wist, en ze zei: ‘Hij heeft nooitofte nooit iemand kwaad gedaan, menheer!’ :-: Hoe lang we zoo stonden weet ik niet meer, onze blikken waren als geketend aan dat beeld van smart, de moeder en heur doode zoon, en immerdoor dat derelijk klagen: ‘Mijn jongen, mijn jongen, en wat zal vader zeggen!’ - En dan begon Sanders opeens te snikken alsof hem de borst in stukken ging springen. Ze keek hem aan met iets als dankbaarheid in haar gebroken onzekeren blik. Ze dacht er niet aan te vragen hoe 't gekomen was, waar en wanneer, ze opende enkel Marcus zijn vest en zijn hemd, en toen ze de roode bloedvlek zag op zijn borst schudde

ze langzaam het hoofd, met een smartelijk: ‘O!.... o!.... o!.... wat moeten ze u zeer gedaan hebben, mijn arm kind!....’ :-:-:

† † †

En dan is ze heengegaan. :-: Ik zie haar roode oogen en haar vertrokken gelaat, haar moede, gebroken gestalte toen ze weer rechtstond, en hoe zij opeens veel ouder geworden was. En toen ze haar korfje weer in de hand nam, al maar door kreunend van schrijnende pijn, gaf ze ons elk twee boterhams. ‘k Had ze voor hem meegebracht, eet gij ze nu maar op, jongens.’ En zij gaf ook de twee paar kousen en 't nieuwe hemd, en ik zie nog dien armen stakkerd van 'n Sanders die, ijl kijkend over de velden, in zijn boterham beet zonder dank te zeggen of wat ook, - och, niet omdat hij honger had. :-: Ze ging weg, en kwam terug, en ging weer weg en kwam weer terug, en boog zich over het lijk van haar kind, of ze 't niet gelooven kon, of het te veel voor haar was. ‘Marcus, Marcus mijn jongen toch, en komt ge nu nooit meer naar huis!’ En de zon lag als eeuwig over 't land en 't was een dag als het einde van allen tijd. :-: Ze is heengegaan, met een laatsten blik op haar dooden jongen, en wijl ze ging snikte ze luider en droeviger in een uitbarsting van smart en wanhoop die eindeloos waren. Kalm rustte het bleek-paarse gelaat van

Marcus tegen de donkere aarde. :-: En toen ze kwam langs een soldaat die haar vroeg om haar paspoort wist ze niet wat het was of waar ze was. En toen een officier daar langs kwam en haar eenige woorden toesprak wist zij niet wat hij vroeg of wat zij doen moest, ze zei alleen met heur droevige moederoogen: ‘Menheer, ze hebben mijn jongen doodgeschoten!’ :-: Zij is heengegaan. Ze schreide en hield haar voorschoot tegen haar oogen, en op de eenzame baan struikelde ze en viel tegen den harden grond. Al schreiende, - ‘wat zal vader zeggen’ - uren en uren over den langen droeven weg... :-: Den droeven weg van de donkere toekomst, van de bange dagen en de komende zorgen. :-:-:

Op patrouille

IK LAG ONDER in de loopgraaf, in mijn capote gehuld, en praatte met Jef Vandenheuvel over de feiten van den voorbije dag. Twee mannen onzer compagnie waren in den namiddag op een verkenning gedood geworden, en drie gewond. Tegen den avond waren de brankardiers met de twee lijken langs onze tranchée heen gekomen. :-: Jef zat voor me op een kist patronen. Telkens als de maan achtereen wolk uitschoof zag ik zijn hoekig gezicht even voorovergebogen en zijn kin rustend in zijn hand. :-: ‘t Zou niet mogen zijn, mompelde hij op somberen toon, 't is 'n vader van vier kinderen, arm als Job, en dat kreveert hier zoo.... 'k Zeg het nog, wij hadden zelf moeten gaan.’ :-: ‘Was het die zwartekop die verleden week met ons de wacht deed?’ vroeg ik. :-: ‘Ja, - daar is nog een van zijn dorp hier, Baekels....’ :-: Daar kwam iemand langs de loopgraaf in onze richting, en een oogenblik daarna hoorde ik zacht mijn naam roepen. :-: ‘Présent!’ 't Was de kommandant. Wij stonden recht en hij boog zich naar ons toe. :-: ‘Gaat ge mee? De schildwachten hebben op twee punten ulanen gezien, patrouilles denk ik.’ :-: We stonden reeds op den rand naast hem, knoopten onze mantels stevig dicht, den kraag hoog op, staken zes patronen in ons geweer en gingen op weg. :-: 't Sloeg één uur op den toren

van Bonninne. :-: We gingen links af door een weide om van daar op de aardebaan te komen die naar den meest vooruitgeschoven wachtpost leidde. 't Had in den dag geregend en 't gras was erg nat. Aan den hemel dreven zware donkere wolken tegen een zacht blauwe lucht, en telkens als de maan achter een wolk verdween viel er een zwarte koude schaduw over het landschap. 't Was een frissche kille nachtlucht, in het bosch achter 't dorp klonk het heesch krassen van een uil, het eenige gerucht om ons heen. In de verte van tijd tot tijd een geweerschot of de verwijderde doffe slag van een kanon. In den helderen maneglans zagen we de daken der huizen ginder boven de zwarte kruinen van de fruitboomen uitsteken en een fletse glans in de ruiten deed denken aan blinkend staal. :-: 'Halte-là! Qui vive?' 't Was een batterij veldgeschut die den dag door zwaar werk had gehad en geweldig was beschoten geworden. De diepe holen er om heen, die ons erg voorzichtig deden voortstappen, bewezen het. De schildwacht leunde tegen een boom en mompelde een stil 'bonsoir' toen we voorbij stapten. :-: Niemand van ons drie sprak een woord. We voelden ook geen behoefte aanspreken. Wij kenden onzen kommandant en waren innig aan hem gehecht; hij wist dat hij op ons rekenen kon. We keken scherp voor ons uit in de donkerte, met de zonderlinge gewaarwording van zwijgend leven dat verborgen lag in de loopgraven links en

rechts van de baan, dat daar achter dien donkeren hoek of gene haag op onze naderende stappen gespannen luisterde, gereed met de hand aan 't geweer om te schieten. De dood gaapte uit die vlokkige donkerte als een onzichtbare sluipmoordenaarsklauw, en in de klaarte voelden wij ons als van verre gezien door tegen den grond liggende wachters. :-: Bij een klein huis langs den weg hielden we stil. In den gevel naar 't noorden toe gaapte de ronde holte van een ingeslagen granaat, en we struikelden over steenen en gruis en dakpannen. We keken er even door naar binnen, in de zwarte donkerte als in een spelonk, een kat sprong langs ons heen naar buiten en deed ons plots schrikken. :-: ‘Een vijftig meter verder staat de schildwacht, zei de kommandant, dan loopt de weg rechts den heuvel af, en links ligt de hoeve van M... juist op de hoogte.’ :-: We wisten het. :-: ‘De hoeve is niet bezet, maar in 't schaarhout vlak er voor zijn gisteren Duitschers gezien. Gaat op dien afstand van de tranchée, van aan den weg over den heuvel tot aan de andere helling, en komt dan terug. Past op vooral!’ :-: Hij ging nog mee tot aan den post, de dubbele wacht verwittigde de andere posten langs beide zijden, en we gingen vooruit. :-: We droegen ons geweer nu in de hand en stapten langzaam verder. Onze oogen deden pijn van 't strakke staren in de duisternis. De maan zat achter een wolk en telkens als ze te voorschijn kwam bleven we tegen den

grond liggen en tuurden voor ons uit. Onze ingespannen verbeelding deed ons overal onraad zien, iets dat ginder bewoog, verder een zwart punt dat er zoo even niet was, een geluid, - maar we kenden reeds die verschijnselen. :-: Op den aangeduiden afstand gekomen sloegen wij links af naar den heuvel, op welks top de hoeve van M.... als een zwarte logge klomp tegen de lucht aflijnde. De helling was een groot tarweveld dat platgewalst was, en op de knieën kropen we voorzichtig voort. Van den noordkant uit kon men ons hier gemakkelijk opmerken. :-: De hoeve lag voor ons, log en zwaar, een dreigende massa met onduidelijke aflijningen. Was daar iemand, waren er misschien Duitse soldaten in verborgen die van uit de donkere hoeken ons zagen, en nu op ons loerden, gereed om te schieten? Wij meenden een keten te hooren rinkelen, een gemompel van stemmen te vernemen.... of was 't weer onze verbeelding? Het onbekende dreigde ons van daar uit, dat nog sterker aangroeide naarmate wij trachtten stiller voort te kruipen. :-: Aan een haag gekomen, achter een schuur, bleven we liggen, ternauwernood ademend, en luisterden scherp. Alles was stil, rustig als de dood zelf. Even voorzichtig slopen we door een opening in de haag, den gevel der schuur langs, en stonden voor 't open vierkant van 't hof. De waterpoel in 't midden blonk in 't manelicht met een kouden harden glans. :-: We gingen langs de stallingen,

door den tuin tot aan de haag noordwaarts die den hof afsloot. Hier legden wij ons neer; voor ons lag de helling tot onder aan 't schaarhout waarvan de kommandant ons gesproken had. :-: De donkere massa van de hoevegebouwen boezemde geen vrees meer in. Wij lagen in de diepe schaduw van een fruitboom; de haag voor ons was afgehouden, wij lieten ons geweer rusten op het hout en keken voor ons uit. We konden onopgemerkt op een zekeren afstand nu alles zien: wij waren de sterksten. :-: De lucht was diep blauw en enkele sterren blonken als gouden nagelkoppen achter de zacht drijvende wolken. Vlak onder de maan schenen deze sneller te drijven, als op bevel van de starre strenge nachtvorstin die gluurde lijk iemand die er niets van weten wil. :-: Heel in de verte, rechts, doorzocht een zoeklicht van het fort van Marchovette den horizon, een lange grijze straal van wonderlijk licht. :-: Plots hoorden we een gerucht, het doffe slaan van paardenhoeven op harden grond. Eer we den tijd hadden het hoofd op te heffen zagen we voor ons de vage omtrekken van drie ruiters. 't Was ons in 't eerste oogenblik of ze vlak tegen ons stonden.. Jef lei de hand op zijn geweer.... :-: 'Wacht, ze komen nog dichtter.... Misschien zijn er meer en dan doen we best niet te schieten.' Hij knikte een stom ja. :-: De drie ruiters kwamen langzaam, omzichtig nader. Op een dertigtal meter van ons af bleven ze staan, even mistrouwend en besluiteloos naar dehoeve

kijkend als wij hadden gedaan. Daar waren er maar drie. Ze schenen te beraadslagen over hetgeen er te doen viel, en we hoorden 't zacht gemompel hunner stemmen. :-: Opeens schoof de maan achter de wolken uit.... Wij legden langzaam ons geweer tegen den schouder, zonder een takje te verroeren, steunden den loop op onze linkerhand.... 'Ik dien van rechts, gij dien van links.' Wij mikten zoo goed het ons mogelijk was.... Een oogenblik dacht ik aan den 'mensch' dien ik daar voor me had, onbewust van den dood... Pang! Pang!.... Die van rechts viel als een blok van zijn paard dat wegholde over den heuvel, die van links viel eveneens, maar we zagen hem wegstrompelen naar beneden toe, de derde was vierklauwens weggereden. :-: We trokken een nieuwe patroon in ons geweer en lagen dan stil, zoo stil of we wachtten op iets dat nu onvermijdelijk gebeuren moest. :-: Maar de dubbele geweerknal was uitgestorven in den nacht en de donkerte lag weer gesloten om den heuvel als een geheimzinnig iets vol gedoken gevaar. :-: In de hoeve achter ons kraaide een haan. :-: Ons hart klopte in angstige spanning. We bleven tien minuten liggen, roerloos, den vinger aan den trekker van ons geweer. Jef ging op zijn knieën zitten en gluurde in 't rond. :-: 'Niets meer', zei hij zacht. En na een oogenklik: 'Willen we eens gaan zien waar die eene gevallen is?' :-: Op onze knieën kropen wij door de haag en den heuvel af. Genaderd tot waar wij de

zwarte vlek zagen van den gevallen ruiter, hielden wij in. Het tragische van dit oogenblik greep ons diep aan, en een angst voor iets onverwachts dat gebeuren kon deed onzen adem hijgend jagen. :-: Alles stil. We kropen dichter bij. Hier stonden ze, de indrukken van de paardenhoeven voelden we met onze handen. Daar lag de doode.... :-: Nu gleed de maneglans weer helder over den heuvel. De man lag op zijn rug, met het gelaat naar de lucht gekeerd. Zijn linkerarm lag wijduitgestrekt en zijn rechterhand rustte op zijn borst. Zoo kalm lag die hand, en zoo sereen rustig leek mij het doode gelaat van dien vreemden mensch alsof de onverwachte dood op dien eenzamen heuvel geen verrassing voor hem geweest was. De vingers waren niet saamgedrukt, zijn mond was half open, alsof hij rustig te slapen lag. En eveneens keken de glazige donkere oogen zacht gelaten naar omhoog.... Hij was nog zeer jong. Over zijn wang liep een dun straaltje bloed. De kogel was hem door 't hoofd gegaan. :-: Hoe kwam het dat wij opeens een kruis maakten, de handen vouwden en een Vader-Ons baden voor den dooden vijand in dien stillen manenacht? Maar de dood was daar voor ons en wij voelden haar kalm en bleek gelaat in de nabijheid. :-:.... En even sprakeloos stonden wij recht en gingen, recht-op, zonder te denken nu aan eenig gevaar, den heuvel af. :-::-:

† † †

Wij zaten terug achter de loopgraaf. Ik leunde met mijn rug tegen een boom en keek over 't land voor me uit. De lucht in 't Oosten was eerst overtrokken door een bleeke rauwe klaarte, dan rozige glans, en nu rees de nieuwe zon op en stond boven den heuvelkam als een reusachtige roode vlam. :-: Ik zag kalm en ernstig over de velden en de bosschen naar die roode zon. Mijn handen lagen op mijn knieën, en ik keek er naar.... :-: En 't was me op dit oogenblik of er bloed kleefde aan mijn vingeren.... :-:-

‘Mammy’ een kijkje op ‘l’âme de la France’

I

IN GROOTSCHEEPSCHEN beschouwingen zal 'k mij maar niet wagen over dit onderwerp. Wie daar meer belang in mocht stellen - en ik denk dat er velen zijn - die lezen een Parijsche krant of Belgisch-Fransche krant waarvan de hoofdredacteur de ‘Palmes Académiques’ nog moet verdienen, of een der menigvuldige boeken die in dit land wekelijks op de boekenmarkt worden gebracht. De Franschen hebben een verbazend gemak om boeken te schrijven. En ik meen ook te mogen zeggen dat die Fransche kranten en boeken uitstekend den volksgeest weergeven. :-: Om u dan te spreken over ‘l’âme de la France’, én over 't algemeen, èn nu tijdens den oorlog, zal 'k u vertellen van Mammy, wie Mammy is, waar zij woont, wat zij doet en niet doet, en in welke omgeving zij leeft. Door het kleine kunt ge dan 't groote leeren kennen. :-: Mammy is 't eenvoudigste schepsel van de wereld, die hier in een groote Fransche havenstad leeft zoo naïef als Eva ‘de simpele duif’ moet geleefd hebben in 't Paradijs, voor ze 't in haar hoofd kreeg in dien rampzaligsten aller appelen te bijten. Wij noemden dan ook Mammy vaak ‘la simple colombe

du quartier Ernest Renan'. :-: Maar eerst: hoe 'k Mammy heb leeren kennen. :-: Ik kwam in Le Havre aan, in Maart van 't jaar 1915, als een havelooze schunnige piot, kende weg noch mensch, en liet mij door een politieagent den tram aanwijzen naar Sainte-Adresse. Ik was namelijk in 't beruchte korps der Anglo-Belgische tolken opgenomen, en te dien einde van Peuplingues, een allerakeligst gat nabij Kales, naar Le Havre gezonden. De tram bracht mij gewillig, en zonder ik er mij verder om bekommerde ineens door tot waar ik zijn moest: Bureau de la Place. Op dit bureau ontving mij luitenant Bartels, een kranige jonge luitenant der lanciers, met zoo'n airtje: 'Wat-kom-jij-in-Gods-naam-hier-doen.' Kolonel graaf de Grunne groette mij zeer heusch. Overdien uitstekenden man zou 'k een heel boek kunnen schrijven; voor allen die hem naderden was hij een vader; en zoo'n sukkelaar van een piot lijk ik voelde zich tegenover hem dadelijk op zijn gemak. Nadat ik mijn papieren had getoond en zij mij, bij wijze van examen gevraagd hadden: 'Dou you speak English?' - en ik geantwoord had: 'O yes, mon lieutenant', - werd ik voldoende Engelsch-kennend bevonden om in 't keurkorps der 'Belgian Interpreters' te worden opgenomen. Ik werd zonder meer van eenvoudig soldaat tot 1sten sergeant genoemd, kreeg mededeeling van de uren waarop ik op 't appèl moest zijn en trok er weer uit. 'N'oubliez pas de mettre vos galons', zei de luite-

nant mij bij 't heengaan met een stiekem lachje, een nuttelooze raadgeving daar ik zelf er al dadelijk aan gedacht had. Met mijn alpenzak op den rug, dien ik nog uit mijn gevangenschap in Duitschland had meegebracht, trok ik terug de stad in. In het 'Syndicat d'Initiative', op 't stadhuis, zou ik de noodige aanduidingen vinden voor kost en inwoning in de stad, zoo had de kolonel mij gezegd. Toen ik daar echter de prijzen te zien kreeg van te huur staande kamers en appartementen in de goede stad Havere, werd ik bijna wanhopig. Beneden de honderd frank was er niets te krijgen, en ik drukte zenuwachtig op de laatste tien frank in mijn rechter broekzak. :-: Naast mij stond zoo'n soort droge brood-vreter die er nog schunniger uitzag dan ik - een vluchteling, meen ik - en die schreef heel bedaard op een vuil stukje papier het adres van een appartement van 200 frank. Ik keek dien vreemdsortigen kerel achterdochtig aan. Die wou mij bedonderen ofwel was die vanzins den eigenaar van het appartement te bestelen. :-: Ik slenterde de stad in, en in een zijstraatje van den Boulevard de Strasbourg las ik op een zwart bord dat voor het raam stond: Potage: 0.15 fr.; frites: 0.10 fr.; biefstek: 0.20 fr.; enz. en ik aarzelde geen oogenblik. Het was zeker geen 'Palace Hotel'; maar iemand die maanden lang op kosten van 't Duitsch Gouvernement in een gevangenenkamp op zijn krib heeft moeten bijten, en dan maar tien frank op zak heeft, kan moeilijk weer-

staan aan zoo goedkoope frites en beafsteaks. Ik ging dus binnen en zette mij op de bank tegen den muur. 't Was een stamineetje van zoo wat vijf tot zes vierkant-meter, waarvan de helft nog was ingenomen door een reusachtige tooglade. Behalve de goedkoope spijzen waren daar ook alle soort van dure likeuren te krijgen, en vele van de verbruikers bleken aan de bekoring niet te kunnen weerstaan. Ik heb er voor één frank en tien cent een volledig diner gekregen met een glas cider, door een Bretonsche dienstmaagd opgediend en betaald aan een lieflijke patronne. :-: Voorts kwamen daar soldaten, werklieden, chauffeurs en soortgelijken. Die schooier van het 'Syndicat d'Initiative' kwam er ook dineeren, hij at maar voor 35 cent, waarschijnlijk om genoeg over te houden voor 't appartement van 200 frank. Ik heb hem den heelen tijd in 't oog gehouden om te zien of hij misschien ook een vork of een lepel zou meenemen. :-: Daar ik niets te verrichten had, in den namiddag, bleef ik zitten, en maakte akkoord om er 's nachts te slapen in de kamer van een huurder die voor een paar dagen afwezig was. Twee Engelsche soldaten kwamen binnen die erg lieverig deden tegen de Bretonsche meid, en daar ik nu eerlang toch naar 't Engelsche front zou vertrekken, maakte ik maar dadelijk kennis met die twee. 't Waren Schotten; ik heb er een paar uur bij gezeten, en moet in alle eerlijkheid bekennen dat ik geen gebenedijd woord verstaan heb van al wat ze

babbelden. Zij trouwens van mij ook niet. :-: Wanneer de een op den ander zijn woorden ja of neen zei, herhaalde ik dadelijk dit ja of neen om een goed figuur te maken. Ik knikte dan maar 'yes' en waagde een 'no' - en weerde af wanneer 't al te erg persoonlijk werd met een 'I don 't know, sir.' Toen ze eindelijk opgemerkt hadden dat ik een Belg was, werden ze woest, - ik veronderstel tegen de Duitschers, en ze herhaalden misschien twintig keer dat zij enkel en alleenig om België's zaak kwamen vechten. Poor Belgium! We'll make them pay for it!!! :-: Op 't appèl in den lateren namiddag maakte ik kennis met de andere interpreters. 't Waren meest jongens van goeden huize, zooals men dit noemt, vele jonge graven en barons, die heldhaftig als vrijwilligers hadden dienst genomen in 't korps der tolken. Ze droegen een mooi pak, hors d'ordonnance, naar den laatsten snit der Engelsche officiersuniformen, en hadden het erg druk over foot-ball, rugby, tennis en andere sportings. Ze waren, zooals ik, allen eerste sergeant, zagen er echter uit als officieren en waren metterdaad allen kandidaat-luitenanten. Meest allen moesten ze even den kolonel spreken, persoonlijk, en telkens als er een uit het kolonelskantoor kwam, straalde zijn gezicht van trots en blijde hoop. :-: Later vernam ik dat die bezoekers de kandidaat-officieren waren, dat ze zoo dagelijks den kolonel gingen vragen hoever 't nu met hun kandidaatschap stond,

en dat de kolonel ze allen vaderlijk-goedhartig ontving en weer buitenliet met de heerlijkste vooruitzichten. Daar had die kolonel een handje van weg, hoor. Later werd mij ook gezegd dat de markiezen en graven niet allemaal echte waren; een zelfs is de zoon van een achtenswaardig schoenmaker uit Brussel. Maar die eeretitels werden ontleend om indruk te maken op de vele mooie meisjes die in Le Havre krioelen. :-: Wanneer er een binnentrad, die wat nieuws aan had, een nieuwe pet, of khaki halsboord, of ruitersbroek of gordel, of putties, of schoenen, werd die dadelijk omringd door zijn makkers en uitgevraagd over wat het kostte, waar het te krijgen was, of 't goed paste, enz. enz. Onnoodig er bij te voegen dat die schitterende vertegenwoordigers der 'Jeunesse dorée' allen rijbroeken, gele rijlaarzen, en rinkende blinkende sporen droegen. Jasses-nog-toe! Wat waren ze mooi! Ik hield mij natuurlijk op een afstand, voelende dat ik zoo wat den indruk moest maken van een onbeschoften indringer. - Ik zou nochtans aan mijn plicht te kort komen zoo 'k er niet bij voegde dat die jongens zich later in 't leger als flinke, dappere kerels gedragen hebben, dat ze voor gevaar noch dood zijn achteruit geweken, en 't Belgisch leger hebben eer aangedaan. :-: Daar komt er opeens een binnen die minder mooi gekleed was dan de andere, in een gewoon Tommy-vestje, - en ik herkende mijn ouden goeien vriend Raoul Hoornaert.

Sedert de hoogeschooljaren hadden we mekaar niet weer gezien, hij was naar Congo vertrokken; ik was in Vlaanderen gebleven; hij, eveneens binnengeropen op 1 Augustus 1914, had de inneming van Antwerpen meegemaakt en den terugtocht naar den Yser; ik had de inneming van Namen meegemaakt en was vandaar, gewond, naar een hospitaal in Gotha vervoerd. We vlogen dus mekaar in de armen, figuurlijk gesproken. We spraken nu Vlaamsch, zoo beschaafd mogelijk, en de anderen noemden me van dien dag af 'den Hollander.' Voor Raoul hadden ze zoo wat schrik. Hij stelde mij zijn vriend Gustaaf voor, een Gentenaar, dien ik leerde kennen als een doorbesten kerel. :-: Bij 't weggaan vertelden wij mekaar in een paar woorden onze lotgevallen, en ik zei dan dat ik een kosthuis zocht. :-: 'Gevonden, zei Raoul, je gaat mee naar Mammy.' :-: 'Wie is Mammy?' :-: 'Komt er niet op aan, zal je straks wel zien. We slapen dus met drie op één kamer en eten met zes in de keuken.' :-: Op die wijze, waarde lezer, ben ik bij Mammy gekomen en ben er nu toe gebracht à propos van haar te spreken over 'l'âme de la France.' :-:-:

II

Toen ik dus met Raoul en Gustaaf bij Mammy binnentrad, in de keuken waar zij het eten aan 't klaar maken was, zei Raoul: 'Mammy, voici mon cousin

qui vient habiter avec nous'. - Ik zag voor mij een flink huisvrouwkje van vooraan in de dertig, ietwat boerinnetype, met een rond blozend gezicht van-den-buiten, zwart haar, en een paar groote donkere oogen, die mij benieuwd en ietwat schuw aankeken. Ik droeg nog geen Engelsch uniform, en dat kwam minder aantrekkelijk voor. Op de imperatieve uitnoodiging van Raoul, antwoordde ze: 'C'est bien, M'sieu Raoul, on tâchera de s'arranger.' :-: Daarmede was ik opgenomen. 't Was genoeg dat ik de kozijn was van Raoul, al is deze familie mij heel en al onbekend. Ik bleef en ben steeds in Mammy's oogen 'le cousin à M'sieu Raoul'. Ik at er dien dag en de volgende dagen, en sliep er met Raoul en Gustaaf op de mansarde. :-: Deze mansarde hoort toe aan Madame Belloncle, die met haar gezin de andere helft van het huis bewoont. Wij betaalden er voor kost en inwoning 3 fr. daags, 2.50 fr. voor 't eten en 0.50 frank voor 't slapen, en ik kan u verzekeren, dat in geen restaurant van Le Havre het eten zoo smakelijk was als bij Mammy, die keukenmeid geweest was in groote huizen, en dat er geen slaapkamer kon gevonden worden waar alles zoo kraakzindelijk was als dit kamertje van Mad. Belloncle. :-: Gustaaf en Raoul sliepen samen in een groot bed, en ik in een kleiner. Daarmede was 't vol. Mammy heeft zich nooit afgevraagd, meen ik, of ze met die 2.50 fr. toekwam; hoofdzaak was voor haar dat de heeren het goed hadden. :-: Hoe Raoul

daar gekomen was? Hij was enkele weken vroeger in Le Havre aangekomen, laat in den avond, en liep rond de statie alle straten af om een kamer te vinden. Vruchteloos. Hij sprak een politieagent aan, die hielp zoeken. Niets te vinden. Toen zei de agent: 'Mijnheer, kom maar met mij mee, we kunnen u voor een nacht wel te slapen geven.' Die politieagent was Mammy's man, en toen Raoul daar een nacht geslapen en een dag gewoond had, wou hij niet meer weg, maakte dit aan Mammy duidelijk, en de zaak was geklonken. :-: Ze heet natuurlijk niet 'Mammy.' Heur echte naam is Joséphine, haar man is M'sieu Albert, en hun zoon Bébert, een afschuwelijke bengel van 6 jaar, die scheel ziet en de onuitstaanbaarste rakker is dien ik in m'n leven ontmoet heb. Raoul had haar Mammy genoemd, omdat hij lang in Engeland had gewoond. Maar nooit heeft zij willen gelooven dat Mammy in 't Fransch 'petite mère' beteekent. Wanneer de gebuurvrouwen haar vroegen wat het woord zeggen wou, antwoordde Mammy: 'Je savons point, c'est du Belge pour dire Joséphine, je pense.' :-: Wij waren bij haar heel en al thuis; zij werd geplaagd op de onmogelijkste wijzen, maar ze vond het heerlijk. Wij moesten 's morgens te half negen aanwezig zijn bij 't 'salut au drapeau' in Sainte-Adresse. Dus hiet het elken avond: 'Mammy, ge moet ons morgen roepen juist te zeven uur, niet vroeger of niet later.' Wanneer het dan 's morgens zeven uur was,

kwam zij de trap op gesloft, klopte op de deur, en schreeuwde dat men 't buiten op straat makkelijk hooren kon: 'Il est sept heures!' En vergat zij het, wat gewoonlijk gebeurde, ging er een van ons aan de trap roepen: 'Mammy, gaat ge nu komen ja of neen.' Wanneer zij het erg druk had, ging ze eenvoudig weg in het midden van het tuintje staan, dat het huis van de straat scheidt, en begon vandaar te roepen, met den kop in de lucht en de armen in de zij, tot we terug schreeuwden door 't raam, dat het genoeg was. :-: Bij 't middageten vooral kreeg Mammy 't erg te doen. We zaten telkens voor minstens een paar uur aan tafel en dan had zij zich te verdedigen tegen vier. Want Albert bleef aan onze zij. Maar zij stond heur man, en waar 't over ging. Mammy had er haar zeg over en met geen paarden was zij van hare meening af te brengen. :-: 't Ging dikwijls over 'les maris', en daar had ze heel wat over te zeggen, vooral veel kwaads. Dan werd haar gezicht vuurrood, heur haar-blessen raakten wat van streek en werden met een nijdigen handzwick weer naar achter gestreken. Zij moest recht staan naast de kachel, in de een hand den soeplepel, de andere hand op de heup, anders kon ze heur woord niet doen. Voor een goedkeurend woordje over hare kookkunst was zij vooral gevoelig, en die kreeg ze dan ook bij de vleet. Mammy droeg heur haar in een dot op het hoofd, naar de oude simpele mode, dat gaf haar iets moeder-achtigs. We zeg-

den haar elken dag dat het niet mooi was, en op een zekeren morgen stond Mammy voor ons met heur haar 'à vierge'. Neen maar, had je me dat gezien! We slaakten natuurlijk kreten van bewondering, dat zij er veel jonger en mooier uitzag, dat de blankheid van haar tint beter uitkwam, - dat mooie, blanke gezicht van Mammy! - en als 't maar in een paar hoogdravende zinnen gezegd werd, geloofde zij 't dadelijk. De buurvrouwen trokken erg den neus op, maar dat was enkel jaloerschheid. beweerde Mammy. Het grootste deel van dien dag bracht zij voor den spiegel door; 't eten was te laat klaar, en de patron was erg mopperig. Telkens moest zij met kam of borstel over haar kapsel en vroeg zij: 'Alors vous croyez que ça me va mieux, M'sieu Raoul?' Want hij was voor haar 'l'arbitre des élégances.' Eigenaardig was vooral de wijze waarop zij dat haar achter tegen haar hoofd had bijeengefrummeld. :-: Mammy had een zonderling karakter. Ietwat kort van begrip was zij daarbij koppig als een Walin. Zij had meer van 't Bretonsche ras dan van 't Normandische, maar durfden we dat beweren, dan protesteerde Mammy zeer verontwaardigd Voor een Normandiër is 'Breton' het striemendste scheldwoord, want Normandiërs en Bretoenen verachten mekaar tot in 't diepst van hun hart. Mammy zegt: 'j'allons voir, j'avons mangé', slapen heet 'pieuter' en 'machu' is koppig. Erg baloorig kan ze zijn, en beweert daarbij met een onschul-

dig gezicht dat zij er niets aan kan doen. Ze kent een schat van mooie oud-Normandische liedjes, maar wou ze alle vergeten om toch maar Tipperary te kunnen zingen. We hebben 't onmogelijke gedaan om 't haar aan te leren, - vruchteloos. :-: Mammy is natuurlijk zeer praatziek, en dit is in haar midden nu precies niet zoo'n erg gebrek. 'Mauvaise langue', zeggen de buurvrouwen wel eens, maar dat zijn deze meer dan Mammy. Deze buurvrouwen zijn la mère Belloncle, la mère Foulon, la mère Guérard, la mère Ferrant en la mère Poupelle, onder de meest merkwaardige la-mèren van den hoek. Een eigenaardig wereldje vormen ze onder mekaar. Nu eens de beste vriendinnen, laten ze geen dag voorbij gaan zonder mekaar een pleziertje te doen. Zoo zal la mère Foulon aan Mammy een trosje druiven brengen, en Mammy zal aan 't zoontje van la mère Foulon een sou geven om wat te koopen bij 't naar school gaan. La mère Poupelle leent van la mère Guérard een emmer en vertelt als wederdienst een boel kwaads van een persoon waar de andere een hekel aan heeft. Op sommige dagen zitten ze ook allen samen aan de koffietafel voor de 'colasse' (colation) en dat vier-uurtje duurt dan een tamelijken tijd. Dan wordt er een tas koffie gedronken met cognac en daarna nemen ze 'la rincette', bestaande uit een scheutje cognac in de leege tas. Wat er besproken en verhandeld wordt, laat ik in 't midden, mij onbekwaam voelend dit weer te

geven. Op den avond van zulk een dag ziet Mammy er telkens ietwat ontembaar uit. :-: Maar is er weer eens wat tusschen - o wee! Dan is het niet meer 'Madame', maar met een minachtende lip spreken ze van 'cette créature du numéro...' Dan vertellen ze van mekaar 't ongelooflijkste kwaad, en gaan er opzettelijk voor naar den winkel, of naar 't fonteintje op straat, om 't daar aan vrienden en kennissen mee te deelen. Mammy maakte in zulke periode eens de ongeoorloofde gevolgtrekkingen uit een onschuldig broekje van la mère Ferrant, dat aan de koord hing tusschen ander waschgoed, en la mère Foulon vreesde niet Mammy's goeden naam in gevaar te brengen, toen deze eens voor de grap good-night had geknikt tegen een Tommy. Op la mère Guérard vooral weten ze in de dagen van vijandschap vreeselijk af te geven. Deze achtenswaardige dame van bij de veertig, ziet er altijd erg bloothalzig, erg kortrokkig (laatste mode), - en vooral erg ondernemend uit. Dat hebben al de Fransche dames op dien leeftijd. En dit geeft natuurlijk stof tot allerhande boosaardige veronderstellingen en verdachtmakingen. Ge ziet dus dat het altijd een moreele zwakheid is, die aangevallen wordt. Dit komt doordat ze Franschen zijn, en in Frankrijk is dit soort kwaad nu niet van zoo bijzonder belang. Wat de respectievelijke echtgenooten van die dames zijn, of doen, weet ik maar half. Ik ken enkel Mammy's man, M'sieu Albert, en die is politie-agent

en een danige luierik. De mannen hier zijn meest allen aan 't front, en van de enkelen, die nog thuis zijn, weet ik alleen dat ze erg van apéritifs houden, en elken dag slag voor keer met een half stuk in den kraag thuis komen, dan lastig zijn, 't eten niet naar den smaak vinden, klagen dat ze 't ellendig hebben en hun vrouw niet van hen houdt. O die rekels! :-: Een vrouw zegt hier niet: mijn man verdient zooveel of zooveel, - neen, maar wel: ik *krijg* van mijn man zooveel. 't Is hier, naar ik meen, een verworven recht van de mannen, een deel van de daghuur in de herberg te verzuipen. Zeg me geen kwaad van de Fransche vrouwen: ik ken er geen die moediger, werkzamer zijn. Ik begrijp minder dan ooit waarom onze brave pastoors in Vlaanderen er zoo tegen waarschuwd. Die vrouwen werken van den morgen tot den avond, en komen dan thuis met een lachend gezicht, en vergeten al 't leed om een vriendelijk woord. Zij hebben een zeer gevoelig en edelmoedig hart, en ze geven u soms den indruk of al hun zwoegen nu tijdens den oorlog maar bijzaak, tijdverdrijf is, en dat zij zelf niet zoo hard vinden. Wanneer ge ze 's avonds in groepjes ziet huiswaarts keeren van de fabrieken van Schneider, de poeierfabriek, tréfileries of andere, dan zoudt ge even goed kunnen denken dat ze van een pleziertochtje naar Montivilliers terugkomen, ware 't niet dat handen, gezichten en kleeren de duidelijke sporen dragen van hun zwaar werk. Zij

weten dat de vrouwen nu mede moeten werken, dat er munitie moet zijn voor het leger. Die vrouwen zijn patriotten, ze zijn met heel hun ziel bij het strijdende Frankrijk, bij hun jongens, hun mannen aan 't front, klagen wel eens dat het zoo lang duurt, dat het leven zoo duur is, maar voegen er bij dat eerst de Pruis uit het land moet en Elzas-Lotharingen moet vrij zijn, weenen, wanneer ze vernemen dat man of zoon is gesneuveld, maar troosten zich omdat het voor 'La France' is, dat het moet gebeuren. Ik ken vrouwen die moeten sukkelen om er te komen, maar die maandelijks toch een paar frank over hebben om een pakje te zenden aan den eenen of anderen ouderloozen poilu waarvan ze 'marraine' zijn. Hoed af voor de Fransche vrouwen, voor de Fransche echtgenooten, de Fransche moeders. :-:-:

III

Mammy werkt hard, heeft heel haar leven hard moeten werken; wanneer zij dit leven begint te vertellen, zie, dan vergeet ge alle gekheid, dan vergeet ge zelfs dat gekke gezicht van Mammy, en komt u de krop in de keel. Heur vader heeft ze niet gekend, ze is ergens in een schuur geboren, en hare moeder was voor haar een echte feeks. Zij werd in een zeer arm weezenhuis geplaatst, en kende er het vreugdelooze,

zonnellooze bestaan der arme schapen, die in zulke gestichten hun kinderjaren moeten doorbrengen. Mammy mocht hare eigen moeder niet 'moeder' noemen, het mensch was er beschaamd over. Later is zij dan dienstmeid geworden, van de eene plaats naar de andere, en ik kan u verzekeren dat er hier van een dienstmeisje wat geveerd wordt. En telkens als haar leven haar wat zonniger werd, kwam de vrouw die hare moeder was dit weer vergallen. Maar toen deze vrouw oud was en zich niet meer behelpen kon, dan heeft Mammy ze bij haar binnengehaald, haar verzorgd en opgepast tot haar laatste uur. 'C'était tout de même ma mère, M'sieu Raoul', zegt Mammy wanneer ze dat vertelt, met de tranen in de oogen. Goede, eerlijke Mammy, dat zal Onze Lieve Heer u ten goede houden, wees daar zeker van. :-: Ze werkt nu nog hard. 't Leven is duur, een jongen van zes jaar kost in 't huishouden, en 't loon van een politie-agent is in deze tijden een hongerloon. Drie, vier dagen in de week staat zij aan de waschkuip, 'au baquet', en wrijft en wringt de lakens van hare klanten. De overige dagen strijkt en verstelt ze, en wint op die wijze enkele franken in de week. Heurideaal is, later, als heur man zijn pensioen zal trekken, op den buiten te gaan wonen en te groenteboeren. Arme Mammy! Voor heur man voel ik weinig, en Raoul en Gustaaf kunnen hem heelemaal niet uitstaan omdat hij zijn vrouw zoo slaven laat en zelf niets verricht.

Als 't haar te erg wordt dreigt Mammy wel eens: ‘j'allons me placer, j'aurions meilleure vie’, maar die luilak weet wel dat ze 't niet meent. Een hekel van alle bliksems hadden wij aan heur zoon. Bébert, den meest vierkanten dwarskop die een mensch zich kan inbeelden. Dat akelige scharminkel noemden wij Van der Snoeffele, en zoo heet hij nog in de heele buurt. Mammy zegt dat het een Engelsche kindernaam is, 't is eer Gentsch, geloof ik. Hij schopt van nu af zijn moeder, en liegt en bedriegt dat het een aard heeft. 't Mensch zal er bitter weinig plezier van beleven. Als eenig zoontje werd en wordt hij nog erg verwend. Kijft moeder, vindt hij hulp bij vader, straft deze, dan troost moeder, en zoo weet Van der Snoeffele op zesjarigen leeftijd reeds al te wel dat er voor alle wonden een balsem bestaat. 't Is een aartsrekel die voor 't minst aan de galg eindigt, mijns erachtens. Van der Snoeffele heeft zich eens bijna de keel afgesneden met zijn vaders scheermes. Wij hebben Mammy alsdan doen inzien dat ‘le gosse’ een verbazenden aanleg had om sluipmoordenaar te worden. Een anderen keer heeft hij bij ‘la mère Poupelle’ de WC met zwarte verf bestreken, op een plaats waar dit de meest onaangename accidenten kan teweegbrengen. Hij heeft toen van mij twee sous gekregen, niet als aanmoediging, natuurlijk niet, maar omdat ik la mère Poupelle ook niet kon uitstaan; ik heb hem daarbij trouwens goed het misdadige van zijn handel-

wijze doen inzien. Van der Snoeffele heeft eens, toen hij met rakkers van zijn allooi aan het soldaat spelen was, een hemd dat op de koord inden tuin te drogen hing, als vaandel aan een stok gebonden, en zwaaide dit triomfantelijk voor de bende uit, de straat op en af, en riep voor 't huis van la mère Guérard: 'Madame, vous voyez vot' chemise!' Alleman had het gehoord en dit reeds ver versleten hemd van la mère Guérard aan den stok zien hangen. Toen was 't bijna revolutie in 't straatje. 't Onschuldige slachtoffer van die opspraak heeft dit aan Mammy nooit kunnen vergeven en deze is natuurlijk de klandizie kwijt. :-: Over de Belgen heeft Mammy nog geen vaste meening. 'Y-a des bons, y-a des mauvais', is haar woord, maar ik denk wel dat ze ons vooral bij de tweede kategorie rekent. En dit is een punt dat kan verdedigd worden. Over de levensduurte moeten we dagelijks lange weeklachten hooren. En ze kan er nog altijd maar niet overheen waarom 't eigenlijk oorlog is. Zoo zijn er meer. Twee broers van haar man, vaders van verscheiden kinderen zijn reeds op het slagveld gevallen, en om de veertien dagen trekt Mammy naar het dorp, waar de achtergebleven weduwen wonen, met korven winkelwaar die in de stad goedkooper zijn dan op den buiten. Heur man zelf besteedt al zijn vrije dagen om zijn ongelukkige schoonzusters bij het werk te helpen. :-:-:

† † †

Dit is dus Mammy, en het midden waarin zij leeft. Ik heb met dit te vertellen, u een kijkje willen geven op 'l'âme de la France.' :-: Mammy komt ons later in België bezoeken, zoo wij de reis betalen, wat we graag zullen doen. Zij heeft zich voor alle zekerheid bij mijn vriend Raoul aangeboden als 'Nounou sèche'. :-: En Mammy mag komen, - ze zal hartelijk welkom zijn. :-:-:

Vadertje Musset

NU ZAL ik u vertellen hoe Vadertje Musset van Cernay-en-Dormois aan zijn eind is gekomen, in 't krijgsgevangenenkamp van Erfurt. :-: Hij was vijf en zestig, en naar hier gebracht met zijn kleinzootje van elf jaar, met den ouden Collot, en met vele anderen uit zijn dorp. Zij wisten niet waarom, maar toen ze hier waren noemden de Duitschers hen 'Francs-tireurs.' :-: Vadertje Musset kondt ge elken dag tusschen de barakken zien rondslechteren met zijn kleinzoon, Jules Musset, 'son petit gas', aan de hand, elken dag wat ouder en magerder, elken dag wat meer gebogen en ellendiger. Zijn armelijke kleeren hingen hem sjovelig om zijn uitgeteerde lichaam, vuil en slordig, zijn pet was diep over zijn hoofd getrokken, zijn schoenen waren langs onder heelemaal doorgesleten, en hij duwde er elken dag wat stroo in om de nattigheid niet te zeer te voelen. Zoo zag ik hem bijna iederen dag langs me voorbijgaan, de oogen naar den grond gericht, met zijn ingevallen gezicht, met soms een verloren blik voor zich uit naar een ongekende verte, en pratend met zijn 'petit gas' dien hij bij de hand hield. :-: En ik kon niet oordeelen of het de oude was die den jongen van elf jaar geleidde, ofwel of de knaap zijn grootvader ondersteunde. :-: Soms was Collot wel eens bij hem. Maar Collot had andere

makkers gevonden. Collot had nog een soldatenhart bewaard in zijn oude dagen, en nu zat hij den god-ganschen dag te kaarten, of te teerlingen, en was heelemaal op eenderen voet geraakt met de soldaten van zijn Stube. :-: Maar Vadertje Musset was te oud, te versleten, het baldadige wegrukken uit zijn stille Marnedorpje had hem te zeer geschokt, geen enkel oogenblik van al de dagen die hij hier heeft doorgebracht heeft hij begrepen waarom of waarvoor, - hij is op En elken dag is hij meer verlaten en eenzaam rond gaan slenteren in het groote roezemoezige kamp. En wanhopig klampt hij zich vast aan zijn kleinzoontje, het eenige waarvan hij zeker is, dat hij begrijpt. :-: Soms zit hij ergens alleen tegen den wand van een barak, terwijl Jules ergens in de nabijheid het gedoe der soldaten staat af te kijken. Dan blik Vadertje Musset naar de lucht, de zware besloten lucht van Duitschland waar zijn droeve blik de zwarte kraaien volgt die zoekend door den ijlen hemel varen, naar verre verre landen. :-: ‘Der Alte’, zeggen de Duitsche soldaten. Maar wanneer zij hem aanspreken schrikt Vadertje Musset schichtig weg. Sedert die officier hem zoo ruw met zijn sabel sloeg zonder dat hij iets gedaan had, vreest hij telkens een verraderlijke mishandeling. Ik zag eens Pastor Bösner bij hem die hem goedgehartig toesprak en op den schouder klopte. Maar Vadertje Musset begreep de woorden niet en ook niet het vriendelijk handgebaar. Ik zag

ook eens Hucke langs hem gaan, en oude Hucke gaf hem een snede brood. Vadertje Musset nam zonder iets te zeggen het brood aan en gaf het 's avonds aan den kleinen jongen. Maar begrijpen deed hij niet, neen, deed hij niet. :-: Bij middag- en avondeten zit hij op zijn stroozak naast zijn kleinzootje, - hij is te schuw en te verlegen om bij de soldaten aan tafel te zitten, alsof hij voelt dat het daar zijn plaats niet is. En als de kleine Jules zijn kom leeg heeft, dan is grootvader nog zoo ver niet en heeft hij ook geen honger meer, en 'le petit gas' eet dan verder grootvader's portie. En van grootvader's brood blijft er ook altijd een stuk over. En wanneer 's nachts de winden daveren en bulderen om de groote barak, wanneer de regen over het houten dak neerruischt met het geluid van een stem die schreit haar grooten nood, dan wordt Vadertje Musset zoo dikwijls wakker en kijkt door de holle donkerte, en luistert, luistert... Dan weet hij niet, o neen, dan begrijpt hij niet wat het allemaal is. Dan denkt hij aan 'la pauvre vieille', ginder in Cernay-en-Dormois, dan denkt hij aan 'la belle France.' Dan voelt hij met zijn oude bevende hand op het gezicht en op de handen van 'le petit gas', die vast, heel vast naast hem ligt, en hij trekt het dunne deken wat hooger op den slapenden jongen, en legt zijn eigen deken er ook nog op.... Ik denk dat Vadertje Musset dan dikwijls heel stilletjes heeft geschreid. :-: Dan kwamen die eerste dagen van

‘la vermine’. Vadertje Musset zat vol luizen, van onder tot boven vol luizen, en daar was geen doen aan, al reinigde hij nog zoo zorgvuldig al zijn goed, al stond hij ook uren de povere slunsen te spoelen aan de waterkranen te midden van den grooten slijkplas. :-: Zoodra de soldaten van zijn Stube dit merkten begonnen ze te schelden tegen ‘le vieux’. Een mensch kan zoo wreed zijn wanneer hij zelf ongelukkig is. Ze wilden niet meer naast hem zitten of liggen, ze trokken met een vloek of een spotternij achteruit wanneer hij langs hen kwam om zijn soep of brood te halen. En ze plaagden evenzoo, och, niet kwaad gemeend, den kleinen jongen. :-: Vadertje Musset is dan nog stiller geworden, nog eenzamer. :-: Tot hij op een avond zijn stroozak wegnam en naar een der leegstaande tenten droeg waarin wij lagen voordat de barakken waren gebouwd. In een hoek der tent legde hij den stroozak neer, en daar zou hij voortaan slapen. Zijn kleinzootje vond het erg verdrietig, maar de oude deed hem begrijpen dat hij hier veel rustiger slapen zou, veel rustiger, en dat zij in den dag toch altijd zouden bijeen zijn. :-: Daar sliep Vadertje Musset twee nachten. :-:-:

† † †

En den morgen na den tweeden nacht, - daar staat Collot voor me, en met een sombere stem en een

grooten schrik in de oogen zegt hij: ‘Le vieux Musset se meurt.’ :-: Wanneer we beiden de tent binnentreden komt juist een Duitsche dokter buiten. Ik vraag hem wat het is, hij trekt even de schouders op en gaat verder. :-: Vadertje Musset ligt op zijn rechterzij op zijn stroozak, en onder 't bruine deken zie ik de gebogen lijn van zijn uitgeteerd lichaam. De huid van zijn aangezicht heeft een grauwe kleur, zijn grijze haren hangen verward en nat van het zweet over zijn voorhoofd, en hij ademt nu en dan met een pijnlijken kreun. Alleen zijn oogen schijnen nog leven te bezitten, en staan zacht, o, zoo zacht en zoo angstig op zijn kleinzoontje die op zijn knieën voor hem zit en zijn magere hand in de zijne houdt. :-: De groote holte van de leege tent schijnt in zwijgende verbazing toe te staren op wat daar tragisch gebeurende is in dien eenen hoek, en het rauwe licht van den grijzen uchtend zeeft koud en bleek door het zeildoek. :-: De lippen van Vadertje Musset bewegen altijd aan, en met dunne fluisterstem herhaalt hij telkens weer als in een zucht: ‘Mon pauv' petit gas, mon pauv' petit gas.’ Dan tracht zijn oude magere hand de hand van het jongetje dichter naar zich toe te trekken, maar 't gaat niet, 't gaat niet. En de kleine huilt met hokkende snikken: ‘Grand père.... ô.... ô.... grand'.... père.... grand' père....’ en geen van beiden schijnt te weten dat Collot en ik daar staan. :-: Collot buigt zich even naar hem toe en zegt: ‘Allons, Jean Batiss, ça ne va pas,

mon vieux?’ maar hij hoort het niet, en Collot heeft te zeer den krop in de keel om nog iets meer te zeggen. Twee Fransche ziekenverplegers zijn in de tent getreden en staan achter ons. :-: Tot Vadertje Musset even het hoofd verroert, angstig, en de beenen wat beweegt onder het deken, en zijn hand iets schijnt te zoeken boven aan zijn hals en dan op het deken. Dan zegt hij opeens: ‘Dis à grand’ mère là-bas....’ maar hij kan het niet meer zeggen. :-: Een laatste beweging van zijn hand en zijn hoofd, en dan ligt hij stil, zonder zichtbaren overgang van het leven in den dood. :-: Buiten zoemt het eerste gerucht van het ontwakende kamp. :-:-:

† † †

Zoo is Vadertje Musset van Cernay-en-Dormois gestorven, in de groote holle tent en het grijsbleeke licht. :-: Hij ligt begraven op het kerkhof van Erfurt, in den verlaten eenzamen hoek, waar nog vele, vele anderen liggen begraven. :-:-: